

Varga Krisztián

Kommunistaellenes nyomozások a második világháború alatt Wayand Tibor önvallomásában

Az alább közölt dokumentum Wayand Tibor 1946. márciusi fogságában írt önvallomásának egy olyan részlete, amely a második világháború alatti baloldallelentes nyomozásokat eleveníti fel. A most ismertetett visszaemlékezés a korábbi forrásközlések¹ folytatása. A feljegyzések a kronologikus sorrendet követve számolnak be az eseményekről, az 1940 tavaszán indított első közös rendőrségi-csendőrségi nyomozástól kezdve az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállásig tartó időszak büntetőeljárásáig bezárólag. Az egykori detektívfelügyelő e négy év alatt történt események felidézésével eddig kevésbé ismert tényeket közöl a rendvédelmi szervek háborús szerepvállalásáról, a politikai nyomozások jellegéről, valamint a háború alatti illegális és legális baloldal szereplőiről.

Magyarország második világháborús történelméről az utóbbi évtizedek során számtalan feldolgozás látott napvilágot.² Ezek jó része a háborús események feltárására, a nagypolitikai, hadi- és diplomáciai vonatkozású történések elemzésére irányult. Kevésbé ismert ugyanakkor a második világháború belpolitikájának állambiztonsági megközelítése, a Horthy-rendszer működése szempontjából sem elhanyagolható politikai rendészeti tevékenység vizsgálata.³ A hátszágban zajló politikai „rendfenntartás”, a különböző pártokat és szervezeteket érintő nyomozások megértéséhez szolgálhat újabb adalékkal Wayand Tibor önvallomásának most következő része.

A politikai rendvédelem a háború kitörése után ismét az illegális baloldali mozgalmak felderítésére összpontosított. Ennek egyik oka az volt, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) a visszacsatolt területekről beáramló baloldali tevékenysége következtében megerősödött. 1938–40 között több, egymással hol érintkező, hol pedig egymást „kikerülő” kommunista vezető kapott felhatalmazást a Komintern Végrehajtó Bizottságtól, hogy a magyar pártot újjászerveze.⁴ Közülük is kiemelkedett a Párizsban élő Rózsa Ferenc, aki 1939-ben Gács Lászlóval együtt külföldről próbálta megújítani az itthoni illegális kommunista sejteket. A párizsiakkal aktív levelezést folytatott, de szervezetileg függetlenül tevékenykedett Turai József, aki már Magyarországról végzett jelentékeny szervezőmunkát a vasasok és a bányások között. Ugyancsak a Kominternen keresztül kapott megbízást a párt újjászervezésére több felvidéki magyar kommunista vezető (Schönherz Zoltán, Skolnyik József, Szekeres Sándor, stb.), akik révén a KMP 1940–42 között komoly társadalmi bázisra tett szert.

A párt új vezetői szakítottak a korábbi szektás politikai magatartásukkal, a proletárdiktatúra azonnali megvalósításának szándékával, és közeledtek a Horthy-rendszer legális baloldali ellenzékéhez, elsősorban a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz (MSZDP)⁵ A Komintern VII. kongresszusán 1935-ben meghirdetett népfrempolitika sikeres hazai alkalmazása szintén a párt megújuló vezetésének volt az érdeme, melynek kedvező terepet biztosított az a tény, hogy a visszacsatolt területeken a kommunisták sokkalta nagyobb társadalmi beágyazottsággal rendelkeztek, mint az anyaországban. A mozgalom szerteágazó tevékenységét jelzi, hogy az eleinte külföldről – 1939 elejéig Prágából, majd 1940 tavaszáig Párizsból – irányított KMP 1941 januárjában itthon újra létrehozta öt tagú operatív szervét, a Központi Bizottságot.⁶

A KMP támogatottsága megnőtt a szociáldemokrata mozgalmon belül is. A belpolitikai élet fokozatos jobbra tolódása következtében 1939-től új elnevezést kapó Szociáldemokrata Párt (SZDP) szervezeteiben kialakult egy markáns baloldali ellenzék. A párt Országos Ifjúsági Bizottsága (OIB) az 1930-as évek végén kommunista befolyás alá került.⁷ A radikális baloldal megerősödése nemcsak a rendvédelemnek, de az angolszász- irányultságú peyerista pártvezetésnek is komoly aggodalomra adott okot.⁸

Ságvári Endre, Kulich Gyula és Rózsa Ferenc vezetése alatt az OIB a háború- és németellenes politikát hirdető fiatal baloldali generáció gyűjtőhelyévé vált, melynek tevékenysége alapvetően keresztezte az SZDP-vezetés óvatosságra intő, kizárólag a konzervatív-liberális erőkkel szövetségre törekvő elképzeléseit.⁹ A munkáskörzetekben tapasztalható jelentős nyilas előretörés ellenére, a különböző munkás- és szakszervezeti kollektívák között is visszhangra talált a KMP antifasiszta programja.¹⁰ A hadiüzemekben és a gyárakban szervezkedő kommunista sejtek azonban, a honvédelmi törvény által lehetővé tett fokozott állambiztonsági kontroll miatt, a lehető legkiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek az 1940-es évek elejére.

A háború eszkalálódásával a katonai szervek többször sürgették a megerősödött baloldali szervezetek likvidálását.¹¹ Az uralmon lévő konzervatív politikai elit úgy vélte, hogy a hátszág biztosítása érdekében szükség van a baloldali erők letörésére, nehogy megismétlődhessenek az első világháborút követő forradalmi események.¹² A KMP-vel kapcsolatba hozható szervezkedések felszámolását 1940 és 1944. között legalább egy tucat ún. kommunistaellenes nyílt nyomozás bevezetése tette lehetővé.¹³ Számtalan kisebb és mintegy tíz nagyobb nyomozás során az erőszakszervezetek nemcsak a hazai kommunista mozgalmakra mértek komoly csapást, de jelentősen meggyengítették a legális baloldali pártokat és szervezeteket is. A több száz, olykor több ezer ember lefogatásával együtt járó represszív intézkedések jelentékeny mértékben járultak hozzá a magyarországi németellenes nemzeti ellenállási mozgalom korlátozott határfokához. E kommunistaellenes nyílt nyomozások jelentősége elsősorban abban állapítható meg, hogy az egyes büntetőeljárások milyen hatással voltak a belpolitikai életre, a háborús hátszagra, illetve a németellenes hazai erők összefogására.

A tárgyalt időszak jelentősebb nyomozásai a következők:

1940 – Alag

1941–1944 – Észak-Erdély

1941–1944 – Délvidék

1939–1944 – Felvidék és Kárpátalja

1942 – Andrásy-laktanya

1943 tavasza – Az első soroksári nyomozás

1943 ősze – A második soroksári nyomozás

A nyílt nyomozások többsége valójában több szálon futó, előzetes felderítések és bizalmas nyomozások adatai alapján bevezetett büntetőeljárás-sorozatokat voltak. Az említett nyomozások mindegyikére jellemző, hogy a Honvéd Vezérkar főnökének 2. osztálya (2. Vkf) irányítása alatt működő csendőrségi és rendőrségi szervek tömegesen vették őrizetbe a baloldali, de korántsem csak a kommunista aktivistákat. A rendszeres kényszervallomások módszerével kicsikart vallomások a kellő, bírósági ítélethez szükséges bizonyítékok megszerzésén túl, az újabb nyílt nyomozások megindításának alapjául is szolgáltak. A bizalmas nyomozások során kapott adatokat a 2. Vkf osztály kommunista ügyekben jártas kémelhárító szakemberei általában a csendőrnemzet központ parancsnokaival, illetve az államrendőrség politikai rendészeti vezetőivel értékelték, amely bizonyítékokat mérlegelve előterjesztést tettek a Honvéd Vezérkar főnökének vagy a belügyminiszternek a nyílt nyomozás elrendelésére.

Az első közösen végrehajtott, a későbbi nyomozások mintájául szolgáló 1940-es alagi nyomozásban még teljes volt az összhang a különböző állambiztonsági szervek között. A további büntetőeljárásokban azonban már megmutatkoztak a rendőrök és a csendőrök közötti ellentétek, az eltérő módszerek alkalmazása, sőt a politikai motivációk különbözősége is. Az egymásra régóta féltékeny rendőri és csendőri vezetők törekvései a nyomozások lefolytatását illetően sorozatos illetékességi és hatásköri vitákban fejeződtek ki.¹⁴ Ezt a kérdést a véglegesnek szánt törvényi szabályozás ¹⁵ ellenére a vezérkar főnökének és a belügyminiszternek az akarata döntötte el.¹⁶ A honvédelmi törvény,¹⁷ majd a törvényt kiegészítő rendeleti szabályozások¹⁸ a politikai nyomozások vonatkozásában tág teret adtak annak az állambiztonsági doktrínának, mely szerint a kommunista bűncselekmények hazaárulásnak és hűtlenségnek minősülnek.¹⁹ A

kémkedéssel összefüggő ügyekben a jogszabályok rendelkeztek ugyan a katonai büntetőbíráskodás kizárólagosságáról, de explicite nem mondták ki, hogy a büntetőeljárásokat csak a baloldali és kommunista szervezetek ellen kell alkalmazni. Az államvédelemi szervek hatáskörét ezért elsősorban a politikai kompromisszum és nem a jogi szabályozás tette lehetővé. Az állambiztonságért felelős hatalmi központok megállapodásának köszönhetően a háború alatt a szokás az lett, hogy a baloldal elleni nyomozások irányítását a katonai kémelhárítással együttműködő csendőrségre, a jobboldallal (szélsőjobboldal) szemben lefolytatott büntetőeljárásokat viszont a rendőrségre testálták.

Az államvédelem csapásirányának különbözőségei, azonban csak részben voltak visszavezethetők a rendőrség polgári közigazgatási, a csendőrség, pedig katonailag szervezett őrtestületi jogállására. A második világháború alatt felerősödtek azok a tendenciák, amelyek mentén kitapinthatóvá váltak az egyes nyomozószervek vezetőinek és az őket irányítóknak politikai törekvései. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát 1939 elejétől 1944. március 19-ig teljhatalommal irányító Sombor-Schweinitzer József és szűkebb kollegiális köre osztotta a belügyminiszter Keresztes-Fischer Ferenc konzervatív nézetét, ami abban is megnyilvánult, hogy a szélsőjobb ellen fellépő detektívek az angolszász hatalmakkal folytatott titkos fegyverszüneti tárgyalások háttér munkájából is aktívan kivették a részüket.²⁰ Ezzel szemben a csendőrség vezetői között szép számmal voltak olyan parancsnokok, akik a szélsőjobboldali és nyilas meggyőződésükkel egyetemben a német háborús sikerek bűvkörében éltek. Ezek a parancsnokok a nyomozásaik során többször hangot adtak a totális baloldallel szembeni elhárítás kizárólagosságának, és nyíltan hirdették, a szociáldemokrata és más baloldali szervezetek felszámolásának szükségességét. Kibárány, csak a vezérkar főnökének akaratát szem előtt tartó, szélsőjobboldali magatartásuk kiváltotta a konzervatív kormányzati körök ellenkezését, mely nem egy vezető beosztású csendőrségi parancsnok leváltásához vezetett.²¹ A kommunistaellenes nyomozások háttérében folyó küzdelem rávilágított a második világháború alatt lezajlott angolszász orientáltságú jobboldal és a németbarát szélsőjobb párharcára, aminek végső soron a hatalom megtartása vagy megragadása volt a tétje.

A politikai rendészeti osztály és a csendőrségi központ közötti ellentétek a nyomozási módszerek alkalmazásánál is előbukkantak. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a rendőrök a „finomabb” módszereket (kommunista vonalak korlátozott felszámolása, egyes aktivisták operatív érdekből történő szabadlábba hagyása, stb.) részesítették előnyben, illetve a detektívek figyelő, megelőző és felfedező szolgálatára helyezték a hangsúlyt, hanem azt is, hogy nem értettek egyet a csendőrség vezetőinek totális baloldal elleni elképzeléseivel. A rendőrség politikai szervének vezetői az 1920–30-as évek alatt megelégedtek az illegális kommunista szervezetek időleges megbénításával, hiszen tudták, hogy a pártot kizárólag államrendészeti eszközökkel felszámolni nem lehet. Tevékenységük ezért arra irányult, hogy a kommunista szervezkedések tagjait leválasszák és elhatárolják a legálisan működő baloldali, szociáldemokrata egyesületekről.²²

Ezzel szemben a csendőrség vezetői valóságos tömegharcot vívtak a kommunistákkal és német (nemzetiszocialista) mintára a baloldal egészét érintő – a szociáldemokratákra és más mérsékelt baloldali pártokra is kiterjedő – felszámoló munkát igyekeztek meghonosítani. A tömeges előállítások, a megszálló egységekre jellemző kíméletlen intézkedések, a kegyetlen és durva kihallgatási módszerek (bár ez utóbbi a rendőrségnél is divatban volt) mind azt a célt szolgálták, hogy a politikai életből rendészeti eszközökkel a teljes, széles értelemben vett baloldalt kiszorítsák.²³ Ez utóbbi véleményt maximálisan osztották a katonai kémelhárító szervek németbarát vezetői is.²⁴

Az ellentétek kiküszöbölésének és az állam biztonságának hathatósabb védelme érdekében, a belügyminiszter 1942. július 1-jén létrehozta az Államvédelmi Központot (ÁVK)²⁵ A szerv feladatai közé tartozott a politikai nyomozások, a kémelhárítás, a nemzetvédelem és a közbiztonsági feladatok koordinálása. Az ÁVK nem volt önálló

nyomozó szerv, tevékenysége a különböző állambiztonsági szervek együttműködésének felügyeletére, a politikai nyomozások elvi irányítására terjedt ki. Vezetője, Ujszászy István vezérőrnagy a belügyminiszternek, a Honvéd Vezérkar főnökének, a honvédelmi miniszternek, valamint a kormányzó katonai irodájának és a miniszterelnöknek tartozott beszámolási kötelezettséggel. A konzervatív politikai elit a központ felállításával nemcsak az állambiztonság területén tapasztalható illetékeségi-hatásköri anomáliákat akarta megszüntetni, de a saját hatáskörébe kívánta vonni az egyre inkább a katonai szervezetek és a németbarát tiszteteknek kiszolgáltatott különböző állambiztonsági területek irányítását is. Ez azonban csak részben sikerült, mivel az ÁVK alá tartozó „vonalakon” a szerv létrehozását előirányzó tervezet²⁶ érintetlenül hagyta a korábbi munkarendet. Eszerint a szélsőjobboldal elleni nyomozásokat továbbra is a rendőrség, a baloldal elleni felderítéseket, pedig általában a csendőrség végezte. Ugyanígy a kémelhárítás és a nemzetvédelem területén a vezérkar főnökének 2. osztálya is megőrizte befolyását. Az egyes állambiztonsági szervek saját hatáskörben végezték bizalmas felderítéseiket, azonban a megszerzett információkat kötelesek voltak a központba beküldeni. Az ÁVK-ban az adatokat kiértékelték, majd a megfelelő bizonyítékok birtokában a központ parancsnoka, illetve helyettese előterjesztést tett a nyílt nyomozás elrendelésére a belügyminiszternek és a vezérkar főnökének. A nyílt nyomozás vezetőit az ÁVK jelölte ki, az egyes állambiztonsági vonalakért felelős rendőrségi vagy csendőrségi összekötők közül. A központ jobboldali ügyekért felelős összekötői rendőrök, a „baloldaliakra dolgozók”, pedig csendőrök voltak.²⁷

Az ÁVK felállítása valójában kísérlet volt a németbarát tisztetek és a szélsőjobb visszaszorítására, a politikai rendészet konzervatív centralizációjára. A kezdeményezés azért nem járt a belbiztonsági elképzeléseket tekintve számottevő eredménnyel, mert az állambiztonsági apparátusban nagy számban jelen lévő szélsőjobboldali és németbarát tisztetek részben elszabotálták, vagy éppen a német birodalmi hírszerzés számára kiszivárogtatták a vezetés szándékait.²⁸ Másrészt viszont a konzervatív állambiztonság vezetői sem bíztak az ÁVK-ban. Keresztes-Fischer Ferenc saját hírcsatornát tartott fenn bizalmasa, Sombor-Schweinitzer József vezette politikai osztállyal, megnehezítve ezzel az amúgy lojális Ujszászy István és helyettese, Kudar Lajos csendőr alezredes törekvéseit.²⁹ E kaotikus állapotot a szélsőjobboldali katonai és csendőrtisztetek nem egy alkalommal a saját hasznukra tudták fordítani.³⁰ A konzervatív belügyi vezetés erőit gyengítette továbbá, hogy az 1941 végén létrehozott Honvéd Vezérkar főnökének bírósága egy kézben egyesítette a hűtlenségi ügyekben eljáró nyomozásokat, a vádemelést és a statáriális, megtorló jellegű politikai bíraskodást.³¹ A háborús érdekeket – ami feltételezte a német győzelmet – szem előtt tartó katonai vezetés között mindez tovább erősítette a németeket a végsőkig kiszolgáló militarista szélsőjobboldal túlsúlyát.

Egy dologban azonban teljes összhang uralkodott a konzervatív politikai vezetés és annak szélsőjobboldali ellenzéke között. A Szovjetunió elleni háború háttérjének biztosítása érdekében különösen fontossá vált kommunistaellenes felderítőmunkát a lehető legszélesebb, katonai, csendőri és rendőri eszközökkel igyekeztek véghez vinni.

*

A fogságban írt önvallomás műfajából következően a Wayand által leírtakat a jelen visszaemlékezés kapcsán is erős forráskritika tárgyává kell tennünk.³² Néhány bizonyíthatóan téves, hamis állítást igyekeztem a jegyzetben megcáfolni, illetve jeleztem, ha a megrendelők – Péter Gábor vezette Politikai Rendészeti Osztály (PRO) – igényének megfelelő válaszok megkonstruálására került sor. Mindez azonban nem lehet akadály annak, hogy a detektívfelügyelő „esemény-közeli” látásmódján keresztül olyan adatokhoz jussunk, amelyek révén az ország második világháború alatti történelme árnyaltabb képet kaphat.

Dokumentum

Részlet Wayand Tibornak a horthysta politikai rendőrségi munkájáról szóló vallomásából, 1946. március

„[...] 1940 tavaszán parancsot kaptam Sombortól³³, hogy csoportommal együtt jelentkezzem a Hadik laktanyában Hajnácskőy csendőr alezredesnél. Hajnácskőynél csoportommal együtt jelentkeztem, aki levitt bennünket az osztályvezetőjéhez, Szentpétery³⁴ vezérkari századoshoz. Itt, hol az osztályvezető, hol Hajnácskőy beszélt hozzánk. Közölték velünk, hogy vezénylésünk tartama alatt, mint katonai személyek bíraltatunk el. Elvégzendő munkáról, a munka alatt tapasztaltakról és látottakról még hivatali előjáróinknak sem tehetünk jelentést vagy említést. Majd Hajnácskőy felvitt bennünket saját szobájába, s csak ott közölte velünk, hogy miről van szó. Mint mondotta a „Def-osztály”³⁵ egy az egész ország területére kiterjedő, külföldi kapcsolatokkal és moszkvai pénzforrással rendelkező kommunista szervezkedést derített fel. Néhány ember már őrizetükben van, a nyílt nyomozás már megkezdődött, s annak színhelye Soroksár.³⁶ De miután több más ember előállítása várható, Soroksár pedig nem alkalmas a nyílt nyomozás lefolytatására, ezért ő más munkahely után nézett. Alagot alkalmasnak látja, s ezért az előállításokat oda kéri eszközölni. Egyidejűleg utasítást adott, hogy Kulich Gyulát³⁷, az OIB³⁸ tagját másnap állítsuk elő a Hadik kaszárnnyába. A parancshoz híven másnap Kulichot előállítottuk a def-hez, ahol Hajnácskőy jelenlétünkben csak pár kérdést intézett hozzám arra vonatkozóan, hogy mikor, hol járt külföldön, s kinek a hívására vagy utasítására ment ki. Kulich akkor még tagadásban volt, Hajnácskőy nem is faggatta tovább, zárkába vitette. Majd nekünk további utasításokat adott újabb előállításokra, de azokat már Alagra kellett kivinnünk. A továbbiakban Hajnácskőyvel rendszeresen nem érintkeztünk, csak ha Alagon meglátogatta az ott dolgozó különítményét. 8 vagy 10 előállítást eszközöltünk, kiknek listáját még Hajnácskőytől kaptuk meg. Az esti órákban értünk Alagra az őrizeteseikkel, kiket a csendőrőrsön átadtunk Juhász István³⁹ csendőr tiszthelyettesnek. Itt ismerkedtem meg Juhász Istvánnal. Másnap itt találkoztam először Árbócz őrnaggyal⁴⁰ és Német⁴¹ csendőr századossal, akik szintén a nyílt nyomozáshoz voltak vezényelve 10–15 csendőrnyomozóval együtt, köztük Dede Mártonnal⁴².

Úgy emlékszem, hogy az első megbeszélésre kijött Hajnácskőy is. Itt közölték velünk (lehet, hogy csak velem, mert a többiek előállításban voltak kint), hogy a nyomozásra vezényelt detektívek munkája a szükségképp felmerülő előállítások eszközölése, házkutatások tartása, lakások őrzése, s a felmerülő felderítő munka végzése lesz. A kihallgatásokat és a jegyzőkönyvvezetéseket a csendőrnyomozók a def-ügynökökkel⁴³ együtt fogják végezni. A munkakörök a továbbiakban így is alakultak ki. Én naponta kaptam meg, eleinte Árbócz őrnagytól, aki állandóan kint tartózkodott Alagon, az előállítandók jegyzékét, s felhívta figyelmemet, hogy a házkutatások alkalmával, kinél főként mit keressünk. Később már Juhász István állította össze az előállítandók listáját, s ő adta meg a szükséges adatokat is. A detektívek az előállítások eszközölése után megkapták az újabb előállítandók neveit, s aznapi egyéb munkájukat, s ezzel mentem vissza a városba. Az előállításokat, amennyiben azokat Árbócz vagy Juhász nem jelezte sürgősnek, rendszerint az esti órákba eszközöltük, s ilyenkor a főkapitányság politikai osztályára, ahonnan másnap délelőtt tolonckocsin vittük ki Alagra. Én magam is részt vettem az előállításokon. Így emlékszem, én állítottam elő és tartottam házkutatást, Eisenberger Benőnél⁴⁴ és feleségénél, Simon Jolánnál.⁴⁵ Én mentem ki több csendőrnyomozóval és def-ügynökkel Schönherz Zoltánnak⁴⁶ a Mexikói úton lévő lakására is. Schönherz kevéssel előbb elment hazulról, mert hírt kapott kapcsolatainak lebukásáról, s illegalitásba ment. Csak a feleségét és kis gyermekét találtuk a lakásban. A házkutatásnál különösebb anyag nem került elő. Csupán külön-külön csomagolva kisebb-nagyobb pénzt találtunk. Előkerült egy József körúti ügyvéd elismerése

[elismervénye] is, amelyben az ügyvéd nyugtázza Schönherz Zoltán által nála letétbe helyezett nagyobb összeget (talán 600 pengőt). Az előállításnál a def-ügynök volt az intézkedő. Ő a lakáson hagyta a külön csomagolt pénzeket és az ügyvédi elismervényt, melyekről csupán feljegyzést írt magának. A lakás őrzésére senkit nem hagyott vissza, s intézkedett, hogy menjünk vissza Alagra. Másnap⁷ vagy harmadnap utasítást kaptam, hogy Schönherznét állítsam elő. Schönherznének azonban egy kis-gyermeke is volt (talán 1 éves⁷ vagy 1 1 éves), ezért annak elhelyezéséről kellett előbb gondoskodnom. Kérdésemre Schönherzné kijelentette, hogy Óbudán rokonai⁷ vagy talán csak jó ismerősei laknak, akik bizonyára vállalják gyermekének gondozását addig, amíg Kassán lakó szülei érte nem jönnek. Schönherznét gyermekével együtt saját autómon Óbudára vittem, ott a gyermeket valóban el is vállalták. Ezek után Schönherznét előállítottam. Schönherz lakásán ez alkalommal megállapítottam, hogy az előző, s a mostani eljárásom közötti időben ott megfordult Salamon Dávid⁴⁷ is, és Schönherznétől értesült, hogy ott már házkutatás volt, s az urát keresik. Ezen megállapításom után intézkedtek a csendőrök, hogy Schönherz lakásán figyelő szolgálatot állítsunk be.

Mi, detektívek a nyomozás anyagáról csak annyiban voltunk tájékoztatva, amennyiben azt a kiosztott, s elvégzendő munka megkívánta. A kihallgatásoknál részt nem vettünk, azokat kizárólag a csendőrnnyomozók végezték. Később ugyan maguk mellé vették Tényi Mátyás⁴⁸ kollégámat, de csak rövidebb ideig, mert aztán hamarosan Munkácsra küldték, hogy az ott nyomozó def-különítmény és a munkácsi rendőrség között, mint összekötő működjék. Tudom, hogy Alagon két helyen eszközölték a kihallgatásokat. Az egyik az őrs pincéje volt, itt irányított Juhász István, a másik a községháza, itt Dede Márton volt az intézkedő. Tudom, hogy mindkét helyen verték az őrizeteket. Tényi közléséből tudom, hogy az őrs pincéjében (itt én egyetlen esetben sem voltam lent), gumibottal a talpukat, tenyereket, s némelyiknél a heréket ütötték. A községházán magam is láttam, hogy főként Dede verte az embereket. Itt, azonban már enyhébb formában verték az embereket. Én magam csak azt láttam, hogy Dede egyik-másik vallani nem akaró előállított tenyerét üti gumibottal. Igaz, hogy rendszerint nappali órákban jártam ott, amikor a községházán hivatalos órák voltak, s a felek is megfordultak az épületben. Az esti és éjjeli órákban, hogy mi történt a munkahelyeken – nem tudom. A csendőrnnyomozók ugyanis kint laktak Alagon, rendszerint akkor eszközölték a kihallgatásokat, amikor detektívet nem láttak. Véleményem szerint munkájuk közben azért nem láttak szívesen detektívet, mert nyilván utasítást kaptak erre, nehogy a detektívek hallva egyes vallomásokat, az egész nyomozás anyagáról tájékozódhassanak. Azt sem látták szívesen, ha egyik-másik detektív olyan szobába lépett be, ahol már jegyzőkönyveztek az őrizetessel. Magam tapasztaltam, hogy ily alkalmakkor abbahagyták a munkát, mintha pihenőt tartottak volna, s mindaddig tartott ez a pihenő, még én a szobában tartózkodtam. Természetes, hogy ilyen körülmények között nem kíváncsiskodtam, s attól intettem detektívjeimet is. Szigorúan a reánk bízott, a nekünk kiosztott munkát végeztük, az őrizetekkel előállításukon kívül egyáltalán nem foglalkoztunk.

Dr. Sombornak jelentettem, hogy Tényi Mátyást a csendőrök Munkácsra küldték, mert ott is dolgozik egy nyomozó-különítmény. Sombor azt mondta nekem, hogy tud róla, kapott hírt az ottani def-munkáról. Utasított, hogy én magam is menjek le (keressek rá ürügyet), s nézzem meg, mi folyik ott. Én, amikor Budapesten az előállítások és egyéb, a városbani munkák már csökkenőben voltak, Árbócz őrnagy engedélyével leutaztam Munkácsra. Pár nappal előbb⁷ vagy utóbb Árbócz is leutazott, ott találkoztam is vele. A munkácsi def-különítmény munkáját Ági⁴⁹ csendőr őrnagy irányította, az előállítottakkal főként Lovászi⁵⁰ csendőr tiszthelyettes foglalkozott. Hozzá futottak be az egyes előállítottak vallomásai, ő tudta, kinek, miről kell vallania. Ottlétem alkalmával éppen az egyik vezető kommunista funkcionáriussal foglalkozott (Micunak nevezte, tudom, hogy ügyvédjelölt volt).⁵¹ Ha jól emlékszem, Schönherz Budapestről Munkácsra szökött, s itt

ez a Micu segédkezett elrejtésében. Lovászi ezért faggatta. Micu azonban a kérdésekre teljesen értelmetlen válaszokat adott (teljes mértékben alkalmazkodott, illetve követte a konspiráció ide vonatkozó utasításait). Viselkedése felbőszítette Lovászit, s a vele együtt dolgozó csendőrnymozókat, s megkezdték a „talpalást”, majd gumibottal a tenyereit verték. Amikor pedig Micu viselkedése változatlan maradt, egy hatalmas, téglákkal teli rakott hátizsákot (legalább 55–60 kg) akasztottak a vállára, s így megterhelve körbe sétáltatták hosszú ideig, körbe-körbe biztatták a vallomástételre. Úgy tudom, hogy Micutól sem akkor, sem később érdemleges vallomástételt elérni nem tudtak, Schönherz nem került elő. Talán két napot töltöttem Munkácson. Innen gépkocsin Ághy és Árbócz őrnagyok társaságában Beregszászra utaztunk, mert itt is dolgozott egy def-különítmény. Itt összekötőként, ha jól emlékszem, Barsi Géza⁵² detektív volt beosztva. Itt a Munkácsihoz hasonló módon folyta a nyomozás. Én magam ugyan nem láttam, de a detektív jelentette.

Visszatérve utamról, jelentettem Sombornak a tapasztaltakat. Sombor figyelmeztetett: „Vigyázz, hogy az embereid ne vegyenek részt az ilyen munkában!” Megnyugodott, amikor jelentettem, hogy a detektívek főként a külső nyomozati munkát végzik. Késő nyár lett, mire a nyomozást befejeztük.⁵³ A vége felé kezdtük újból keresni a szökésben lévő személyeket Juhász Istvánnal együtt kerestük itt Budapesten Salamon Dávidot. Megállapítottuk, hogy egy nővére lakott valahol az Örömvölgy utcában. Felkerestük a nővérét, tőle megtudtuk, hogy Salamon Dávid valóban ott lakott, de pár héttel ezelőtt minden előzetes bejelentés nélkül elmaradt, ruháit is visszahagyta, s azóta ott nem mutatkozott. Házkutatást tartottunk. Egyik ruhájának zsebében találtunk egy írott konspirációs utasítást, de semmi olyan nyom nem került elő, amiből további keresésére indulhattunk volna. Így az alagi nyomozás a két főszemély (Schönherz Zoltán és Salamon Dávid) kézrekerítése nélkül fejeződött be.

A nyomozás befejezésével a def a már lejegyzőkönyvezett előállítottakat, illetve gyanúsítottakat a jegyzőkönyvek kíséretében átadta a rendőrség politikai osztályának, hogy azok a rendőrség bűnügyi osztályán keresztül kerüljenek az ügyészségre. Amikor Kulich Gyula hozzánk került, behívtam menyasszonyát (Guszt), akit Kulich jelenlétében igyekeztem rábeszélni, hogy a jövőben a rendőrség részére dolgozzék. Guszt ugyanis a nyomozás folyamán bekerült Alagra, mert a konspirációs írások gépelésénél segédkezett, de később a csendőrök elbocsátották, s pusztán rendőri felügyelet alá helyezését kérték. Guszt esetleges felhasználásánál, az az elgondolás vezetett, hogy Kulich Gyulát a párt amúgy is ejteni fogja, mert vallomása következtében a csendőrök az egész konspiráció szervezetét felderített[ék], és csaknem egészen felgöngyölített[ék]. Nincs értelme tehát, hogy mennyasszonya további veréseknek tegye ki magát azzal, hogy a jövőben a párt fel fogja használni. Kulich rábeszélésemre nem szólt semmit, Guszt, bár nem utasított el, láttam rajta, hogy céltalan az erőlködésem. Később, amikor az Államrendészeti Osztály⁵⁴ az ellenőrizendő rendőri felügyeletesek aktái között Guszt aktáját is leküldte hozzám, őt is behívtam, s futó célzást tettem korábbi ajánlatomra. Ismét kitérő választ kaptam, ezért tovább nem erőszakoltam a dolgot. Amikor pedig az alagi nyomozás végleg befejeződött, Hajnácskóy az ügyben dolgozó detektíveket felhívatta magához a Hadikba, bevitt ismét az osztályvezetőhöz⁵⁵, aki megköszönte munkánkat, jelezve, hogy kitüntetésre fog bennünket előterjeszteni. Az előterjesztés eredménye, lett, hogy én belügyminiszteri, a többi kollégám pedig, főkapitányi elismerésben részesültünk.⁵⁶

Megkezdődött hát az együttműködés a rendőrség és a csendőrség között. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy most már, ha lehetett, még erőszakosabban, egészen nyíltan dolgozott a csendőrség a rendőri területeken. Gyakrabban jöttek a csendőrségi megkeresések, avagy a felsőbb hatóságoktól leküldött csendőri jelentések, hogy az egyes budapesti kerületi szociáldemokrata szervek[ben], vagy szakszervezetekben dolgozó

bizalmi emberük jelentése szerint nyílt, vagy burkolt kommunista szervezkedés folyik, avagy egyik-másik szociáldemokrata vezető izgató beszédeket tartott. Alapul szolgált e jelentéseknek az a körülmény, hogy a szociáldemokrata párt a korábban bolsi magatartásuk miatt kizártakat sorra veszi vissza. Sem Sombor, de magam sem sokat törődtem a csendőri bizalmi emberek véleményével, mert amúgy is csak akkor jártunk el a törvénysértőkkel szemben, ha cselekményük az állami és társadalmi rendet komolyan veszélyeztette. Sehogysem tudták megbocsátani Sombornak, hogy nem segíti őket a „bolsevizmus melegágyának” nevezett szociáldemokrata párt feloszlátásában.

1940 őszén Erdély visszacsatolása foglalkoztatta a rendőrséget. A kormányzó két ízben is ellátogatott Erdélybe, mely útjain én ismét személybiztonsági szolgálatot teljesítettem. Időközben, még az alagi nyomozások idején, Sombor csoportomat néhány fővel szaporította, hogy a hivatalban felgyülemllett rendes aktamunkát elvégezhessek. Emlékezetem szerint minden különösebb esemény nélkül zajlott le az 1940-es [év vége] és az 1941-es év eleje. Késő tavasszal a def újabb, nagy nyílt nyomozást kezdeményezett, Erdély területén Kolozsvár, illetőleg Szamosfalva székhellyel.⁵⁷ E nyomozáshoz a főkapitányság politikai osztályáról csupán egy detektívet kért[ek], mint összekötőt. Én Temesi Bélát, helyettesemet küldtem le.

Temesi jelentéseiből ismerem az erdélyi nyomozás anyagát. Megjegyzem, Temesi is csak hézagosan volt tájékozódva, mert ő ott is főként az előállításokat eszközölte, s végezte a városi nyomozó munkát is. Az előállítottakkal ő nem foglalkozott. A nyomozás irányítói itt is Árbócz őrnagy, Németh százados és Juhász István csendőr tiszthelyettes voltak.

Sombor ide is leküldött, hogy nézzem meg, mi folyik Szamosfalván. Temesit előre értesítve, leutaztam Kolozsvárra. Úgy emlékszem, a kora délutáni órákban érkeztem meg. Temesi a Kolozsvári pályaudvaron várt. Itt jelentette, hogy aznap reggel állított elő Szamosfalvára egy embert, aki az első kihallgatás közben, előállítása után egy órával meghalt. Nem tudja, mi történt, mert a kihallgatásnál nem volt jelen. Másnap Temesivel együtt kimentem Szamosfalvára, ahol Dede Márton és a kolozsvári csendőrnnyomozó alosztálynál szolgálatot teljesítő Juhász nevű csendőr törzsőrmester mutatták meg az előző nap meghalt embert. Állították, hogy nem bántalmazás okozta a halált. Teljesen felöltözve, kalappal a fején, ülő helyzetben láttam a hullát, felületesen, hozzá nem nyúlva vizsgáltam, néztem. Semmi olyan különös nyomot nem észleltem, amiből arra lehetett volna következtetni, hogy a halál, verés következtében állott be.

Árbócz és Juhász csak nagyjából tájékoztattak a nyomozás addigi eredményéről. Elmondották, hogy Erdély visszacsatolása után az ottani kommunisták egy része nem óhajtotta felvenni a KMP-vel a kapcsolatot, míg a másik része sürgette a kapcsolat felvételét. Az ellentétek kiküszöbölése végett úgy határoztak, hogy bizottságot küldenek ki Moszkvába, s onnan kérnek utasítást. A bizottság ki is utazott, időközben az anyaországi központ azonban jelentkezett a kapcsolat felvétele végett. Minden jel arra mutatott, hogy Schönherz Zoltán maga puhatolózott, illetve iparkodott a kapcsolatot létrehozni, ami sikerült is neki.

Az erdélyi nyomozás akkori stádiumában már elfogtak több vezetőt, így Kohn Hillelt,⁵⁸ de már akkor is keresték Hován Ilonát és Szirmai Istvánt.⁵⁹ Pár napot időztem csak Kolozsváron, ahonnan visszatérve a tapasztalatokról jelentést tettem Sombornak. Ez azt hiszem, közvetlenül az oroszok elleni hadbalépésünk előtt történt.

Az 1941. évi árumintavásáron a Szovjet [sic!] is nagy pavilonnal állított ki. A kormányzó is nagy érdeklődéssel tekintette meg a szovjet pavilont. A nagyközönség érdeklődése azonban minden érdeklődésen felül volt. Hosszú sorok, tömegek állottak sorban, hogy a bejutást kívárlják. Feltűnő hosszú sora volt azoknak, akik az emlékkönyvbe óhajtottak

írni. Én csaknem az egész csoportomat figyelő szolgálatra vezényeltem a szovjet pavilonhoz, hogy az ott tolongók között a keresett személyeket felismerve előállítsák, másrészt, hogy az esetleg ott tüntetésre készülők – magunkat felismertetve – szándékuktól eltérítsük. A figyelő detektívek jelentették, hogy igen sokan politikai nyilatkozatokat írnak be az emlékkönyvbe. Egyik-másik detektív ügyetlenül végezte figyelő szolgálatát, mert az emlékkönyv kezelésével megbízott szovjet tisztviselő észrevette, s nyilván detektívet sejtve benne, tiltakozott az emlékkönyvbe írók molesztálása ellen, s diplomáciai botránnyal fenyegetőzött. Foglalkoztatott a gondolat, hogy az emlékkönyveket valahogyan megszerezsem, de be kellett látnom, hogy az lehetetlen, mert záráskor minden-~~nap~~ a követségre szállították.

Oroszországgal való hadba lépésünket követően, dr. Sombor utasított, hogy valamennyi régebbi bizalmi emberünket kerestessen meg, s őket további szolgálattételre szólítsam fel. Ekkor kerestettem fel és hívtam be Demény Pált hivatalomba, Stolte Istvánt, s több jelentéktelenebb volt besúgót is. A detektívek csak elvéve találták meg embereinket, mert azok vagy katonai szolgálatban állottak, vagy munkaszolgálatosok voltak, vagy egyéb ok miatt nem lehetett őket megtalálni. Bizonyos, hogy Demény és Stolte jelentkezett, s a továbbiakban, bizalmas szolgálatunkban állottak. Sombor, úgy Demény, mint Stolte részére 50-50 pengő bizalmi költséget állapított meg, mely összeget Stolte elfogadta, Demény azonban, hivatkozva rendezett anyagi viszonyaira, a felajánlott összegről mindenkorra lemondott. Csoportvezetői megbízásom óta ez volt az első eset, hogy bizalmi emberek beszerzése céljából pénzt kaptam. Sombor ekkor havi 1.000 pengőt helyezett kilátásba a bizalmi szervezet kiépítésére, de ez az ígért összeg leolvadt havi 110 pengőre. Így a bizalmi szervezet kiépítése elmaradt.⁶⁰

Sombortól utasítást kaptam, hogy a már korábban elkészített internálandók névsorát vizsgáljam át, készítsem el a végleges névsort,⁶¹ s aztán mielőtt az előállításokat megkezdendők, – neki mutassam be. A névsort elkészítettem, de időközben a def leküldött egy névsort, kérve, hogy az abban szereplőket internálási eljárás alá vonjuk. Ez a névsor jóval bővebb volt, mint amit én készítettem. Szerepelt a névsorban egyik-másik régebbi bizalmi emberünk is, és olyanok, kiket mi nem internáltunk volna. Így szerepelt benne Blau Ella is, egyik bizalmi emberünk felesége. Őt is internálnunk kellett, s csak utólag, sok utánjárás után tudtuk egyik-másik internáltat (kiknek internálása egyébként indokolatlan volt) szabadon bocsátani.

Ekkor jelentkezett hivatalomban Jolsvai Vilmos is, és kért, hogy a várható preventív intézkedésekkel kapcsolatban őt ne internáltassam. Jolsvait eredetileg sem volt szándékom internáltatni, őt az én általam készített listára fel sem vettem, s mert a def listáján nem szerepelt (a csendőrök nyilván nem tudtak róla), kérését könnyen tudtam teljesíteni. Szándékom volt ugyanis Jolsvait rábírní arra, hogy részünkre valamelyes adatokat szolgáltatson. Tudtam – ismertem jellemét – , hogy besúgói szerepre őt rábírní soha nem fogom tudni, de reméltem, hogy a vele folytatandó beszélgetések során valamelyes támpontokhoz hozzájuthatok. Ezért megígértem, hogy nem internáltatom, ezzel szemben csupán arra kértem, hogy engem gyakrabban keressen fel. Jolsvai ezt meg is ígérte, ennek dacára engem önszántából soha fel nem keresett, s amikor vagy két ízben én bekértem magamhoz, s tőle egyet-mást kérdezgettem, a felelet alól kitért azzal az indoklással, hogy a munkástársai őt kerülik, besúgónak tartják, mert a rendőrség, dacára korábbi szerepének, nem internáltatta. Láttam rajta, hogy nem mond igazat, láttam, mennyire kínos reá nézve igyekeztem – nem erőszakoltam tovább a dolgot, s békén hagytam. Nem is találkoztam vele csak az 1942-es, Andrassy úti laktanyában lefolytatott nyomozás során.

Úgy emlékszem, ebben az időben kezdtem figyelni az újpesti Rezi Károly-féle frakcióra.⁶² Erre egyébként az Újpesten dolgozó bizalmi emberünk, Benisz⁶³ is felhívta a

figyelmemet. Az ő általa szolgáltatott adatok alapján állítottam össze a frakció részleges listáját is. Benisz egy alkalommal jelentette, hogy a frakciónak van egy apparátusa elrejtve. Rejtekhelyéről most akarják elvinni, hogy azt alkalmas helyen üzembe állítsák. Pár nappal később Benisz jelentette az apparátus rejtekhelyét, s a pontos időt, amikor azt onnan tovább viszik. Én detektíveket küldtem ki figyelésre, hogy állapítsák meg, ki és hová viszi az apparátust.

A kiküldött detektívek látták, hogy a becsomagolt apparátust egy magas fiatalember kihozta a házból, ahol az eddig rejtve volt, s azt vállára véve Rákospalota irányába viszi. Követték egy darabig, de az apparátust vivőt elvesztették, s így dolguk végezetlen, eredménytelenül tértek vissza. Az apparátus nem is került elő, csak az 1942-es nyomozás során, amikor azt, ha jól emlékszem, Bugárnál⁶⁴ találták meg. Megállapítható volt, hogy az apparátus nem működött (Bugár talán az apparátus miatt ugrott le 1942-ben a főkapitányság III. emeletéről).

Benisz jelentette azt is, hogy az újpesti munkásotthonban a kommunisták egy, a fennálló állami és társadalmi rend ellen izgató színdarab előadására készülnek. A kapott adatok alapján kimentünk az újpesti munkásotthonba, s ott a kiosztott szerepek tanulmányozásán értük tetten a társaságot. Ott találtuk Grünwald Lászlónét, Bárd Árminékat⁶⁵, s még több, általunk ismert személyt. Valamennyiüket előállítottuk a főkapitányságra, ahonnan később az ügyészségre kerültek. Úgy emlékszem, hogy a nyomozás során megállapítást nyert, hogy az otthon gondnoka (talán Báron) tudtával és engedélyével akarták a színdarabot az otthonban előadni. A gondnok ellen is megindult az eljárás – nem tudom, milyen eredménnyel.

Grünwald Lászlónétól kérdeztem, hogy hol van a férje. Azt mondta, hogy nem tud róla semmit, mert ő már régebben illegalitásba ment, s azóta nem jelentkezett. Ez időtől kezdve kerestem Grünwald Lászlót⁶⁶ – nem sok eredménnyel. Időnként figyelttem a Grünwaldnak Rákospalotán lakó sógorát, illetve annak lakását, majd a Kispesten lakó édesanyjának lakását, de Grünwald László sem itt, sem ott nem mutatkozott. Hírt kaptam arról is (nem tudom, honnan, lehet, hogy egyik előállított kihallgatásakor beszélt erről), hogy Grünwald László Rezi Károlynéval szokott találkozni az Aréna és a Lehel út sarkán. A kapcsolatra vonatkozólag az volt a hírem, hogy az nem konspiratív jellegű, hanem baráti, esetleg meghittebb viszony. Hosszabb időn át figyelttem Rezi Károlynét is, de a figyelő detektívek jelentései szerint Grünwald és Reziné nem találkoztak. Grünwald László szerepére vonatkozólag nem voltak adataim, de tudtam, ha ő illegalitásba vonult, akkor komoly szerephez jutott. Ezért kerestem már akkor őt.

1942. március 15.-ikének ünneplésére a szocdem párt is erősen készülődött. A *Népszava* erősen propagálta az ünnepet, s felhívta a párt tagjait, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg a Petőfi szobornál rendezendő ünnepségen. Hasonló propaganda folyt a Kiszgazda pártban is. Talán Bajcsy-Zsilinszkyék kezdeményezték a Petőfi emléklapett viselését is.

Az ünnepséget közvetlenül megelőző napokban Sombor hírt kapott arról, hogy a kommunisták az ünnepséget nagyobb arányú tüntetésre akarják kihasználni. Tüntetni készülnek ugyanis a németek és a háború ellen.

Sombor az adatok birtokában magához kérte a szocdem párt egyes vezetőit, közölte velük híreit, s kérte a pártot, hogy az ünnepségen ne szerepeljenek, tagjait a részvételtől tartsa távol. Úgy tudom, a *Népszava* be is jelentette, hogy a szocdem párt eláll az ünnepség tartásától, s felhívta tagjait, hogy ott ne jelenjenek meg. Ennek dacára nagy tömeg vonult fel a Petőfi-szoborhoz, ott tüntettek is, minek következtében tömegesen állították elő a rendőrök és detektívek a résztvevőket. Az ünnepség rendezésének körülményei nyomozás tárgyát nem képezték, így annak indítókáráról, a pártok közötti előzetes megbeszélésekről nem tudok.

1942. május 1-jén Újpesten egy trafikban cigarettavásárlás közben egy munkás külsejű férfi zsebéből egy röpirat esett a földre. A trafikosné észrevette, s amikor a férfi már kiment az üzletből, felvette, s olvasni kezdte a röplapot. Láta, hogy az kommunista jellegű. Ezért az üzletbe lépő egyik rendes vevőjét kérte, hogy a röplapot elvesztőjével

együtt adja át a rendőrnek. Bekerült a főkapitányságra a röplap is elvesztőjével együtt. Pető nevű újpesti lakos volt, aki a röplapot zsebéből kiejtette. Pető első kihallgatásai alkalmával tett zavaros és ellentmondó vallomásai nyomán nem tudtunk elindulni. Ezért azt ajánlottam Sombornak, hogy nézzük meg Rezi frakcióját. Azért ajánlottam ezt, mert egyrészt tudtam, hogy a frakció rendelkezik apparátussal, másrészt arra gondoltam, hogy a frakció tagjai között találhatunk KMP-funkcionáriust is. Sombor tudtával, most már az ő utasítására előállítottuk a Rezi-frakció nyilvántartott tagjait, köztük (úgy emlékszem) egy Hörömpöli (vagy ehhez hasonló) nevű egyént is. E címen talán 10–15 előállítást eszközöltünk. Bekerült a Rezi Károly és felesége, valamint Bugár is.

Az előállítottakat a II. és III. emeleti detektívszobákban őriztettem. Rezi Károly, még mielőtt vele valaki is foglalkozott volna, WC-re kérte magát. Az őt őriző rendőr egy II. emeleti WC-re kísért. Itt Rezi a világítódudvarra nyíló nyitott ablakon át kiugrott, s az udvar kövezetén halálra zúzta magát.

Sombor előterjesztésemre Rezinét elbocsátotta. Mielőtt Reziné elhagyta a főkapitányságot, én kérdezgettem Grünwald Lászlóval való kapcsolatáról. Közöltem vele, hogy tudomásom szerint a Lehel és Aréna út sarkán szokott találkozni vele. Reziné kijelentette, hogy ismeri jól Grünwaldot, elismerte, hogy találkozott is vele, de az pusztán véletlen eset volt. Tagadta, hogy Grünwalddal bárminő kapcsolatban állana. Ezután közöltem vele férje halálesetét, majd elbocsátottam.

Közbevetőleg megemlítem, hogy még a nyomozás megindulása előtt Demény Pál előzőleg Sombornál járt, s ott jelentette, hogy egy 6–8 oldalas illegális kommunista újság jelent meg, a *Szabad Nép. Rákosi Mátyás lapja*⁶⁷ címmel. Az újságot üzemének egyik alkalmazottja látta és olvasta egy Újpesten lakó, s felvidékről származó embernél (a nevét is közölte, de én már nem emlékszem arra). Ugyanakkor egy női nevet is jelentett Sombornak, mint aki a magántisztviselők szervezetének a tagja vesz részt az illegális mozgalomban. Sombor Demény bejelentéséről feljegyzést készített, de azt csak akkor adta át nekem, amikor Demény nekem is jelentette a fentieket, s én azokat közöltem Somborral, nem tudva, hogy ő már értesült a dologról. Demény bejelentésével egyidejűen arra kérte Sombort, s engem is, hogy ez ügyben egyelőre hivatalos eljárást ne indítsunk, mert az csak ronthatna az ügyön. Ő, amint továbbiakat megtud, jelenteni fogja. Sombor is, de magam is indokoltnak láttuk a kérést, s ezért a kapott adatokat nem tettük vizsgálat tárgyává. Demény ezen bejelentése vagy közvetlenül május 1-je előtt, vagy 1-jén, esetleg 2-án történhetett.⁶⁸

A nyomozás további folyamán valamelyik Rezi-frakció tagnál találtunk KMP-kapcsolatot, melyen tovább haladva eljutottunk az alacsony termetű, Magyar nevű vasmunkáshoz, kinek lakásán több példány *Szabad Nép* került elő.

Időközben a két rendőr által kísért Bugár a III. emeletről, a lépcsőházból a földszintre vetette le magát. Komolyabb baja azonban nem történt, mert a szűk lépcsőházi korlátokhoz ütődve a szabadesés törvénye nem érvényesülhetett, s így csak erősebb zúzódásokkal került kórházba.

Bugár ugrásának napját követő nap jelentkezett Sombornál a def két kiküldöttje, nevezetesen Fóthy⁶⁹ csendőr alezredes és dr. Bánki László⁷⁰ csendőr százados. Hajnácskóyt ugyanis még ezredesi kinevezése előtt a pécsi kerülethez helyezték, s a def-nél Fóty lett az utóda. Átvették Sombortól az ügy további nyomozását, kérve, hogy Sombor engem s még 6 detektívet vezényeljen a további nyomozáshoz.

Fóty alezredes utaltatta ki az Andrássy laktanya⁷¹ egyik épületrészét, ide költöztünk előállítottjainkkal együtt, s itt folyt tovább a munka. Itt ismét az alagi nyomozás során kialakult munkarendet követtük. A detektívek eleinte kizárólag az előállítási és házkutatási munkákat, felderítéseket s az egyéb külső, városi munkát végezték, a kihallgatásokat ismét kizárólag a csendőri személyek eszközölték. Később, a nyomozás vége felé már jegyzőkönyveztek is a detektívek a csendőrök által felvett vallomási

jegyzetekből.

Lassan kialakult a kép, hogy a KMP milyen széles területen, a legnagyobb csendben, úgyszólván sajtó nélkül, milyen hatalmas munkát végzett. Minden szocdem kerületi szervben, minden szakszervezetben kiépítette a maga támaszpontját. Baj volt azonban, hogy a szervezetben igen sokan ismerték egymást, s így rohamosan nőtt az előállítottak száma.

Itt megismétlődött az Alagon látott technikai nyomozás. Előfordultak súlyos bántalmazások is, úgyannyira, hogy Rózsa Ferenc⁷² a bántalmazások következtében meghalt. Hogy ki felelős Rózsa haláláért, nem tudnám megmondani, mert láttam, hogy felváltva többen is bántalmazták, de hogy kinek a munkája okozta közvetlen a halálát – nem tudom.⁷³ Sorra bekerült a KMP színe-java. A vezetők rendszerint utcai találkákról buktak le, a többieket hol munkahelyeikről, hogy lakásaikról állítottuk elő. Előkerült az illegális apparátus is, melyen a *Szabad Nép*-et sokszorosították. Előkerült egy ólombetűs nyomda rájája és préslemeze is. Az ólombetűk nem kerültek meg, azok a továbbiakban még foglalkoztattak bennünket.

Forgesz Júlia⁷⁴ vallomása alapján Rózsa Ferenc, a „Csipke” illegális nevű kicsi, törékeny asszonyka vallomása alapján Schönherz Zoltán, az apparátus kezelőjének vallomása alapján Schiller Marcell⁷⁵ kerültek be. Valamelyik előállított azt vallotta, hogy a spanyolországi nemzetközi brigád hazatért tagjai valamennyien szerepet kaptak az illegális mozgalomban. Megindult a hajsza utánuk. Először meg kellett állapítani, hogy kik jártak kint Spanyolországban, onnan kik tértek vissza. Úgy emlékszem, ezen a címen állították elő velünk a csendőrök Rajk Lászlót⁷⁶ és Tömpe Istvánt⁷⁷. Rajkot, úgy emlékszem, internálótáborból vittük az Andrásyba. Nem tudom, ki vallott a KMP legális propagandaszervéről, vagy ilyesmiről, mert a csendőrök ezen a címen vették elő Kállai Gyulát,⁷⁸ Kovay Lőrincet⁷⁹, s még pár íróembert, s kerestették dr. Földest (talán Ferenc).⁸⁰

Ennél a nyomozásnál sem voltunk teljesen tájékozottak. A csendőrök itt is bent laktak a kaszárnyában, éjjel-nappal bármikor foglalkozhattak az előállítottakkal. Velünk pusztán annyit közöltek, amennyit jónak láttak.

Itt megjegyezni kívánom, hogy a Demény által jelentett, Újpesten lakó felvidéki ember neve felmerült valamelyik előállított vallomásában. Előállítására én magam is kimentem, de már nem találtuk meg, mivel nevezett értesült a lebukásokról, s illegalitásba ment. Lakásán több, címére érkezett levelezőlapot találtunk, azokat magamhoz véve, az ügy irataihoz csatoltuk. Határozottan emlékszem, hogy az emberrel kapcsolatban a kaszárnya folyosóján Juhász Istvánnak mutattam a Sombortól kapott feljegyzéseket, jelezve, hogy az adatokat Demény Pál szolgáltatta a rendőrségnek. Közöltem Juhással a magántisztviselők szövetségéhez tartozó nő nevét is, akire vonatkozólag Demény tett nekünk jelentést. Nem emlékszem azonban arra, hogy ez a nő bekerült-e az Andrásyba, avagy hogy neve felmerült-e a nyomozás folyamán.

A csendőröknek szokásuk volt ily nagyobb nyomozásoknál az egyes alosztályoktól (minden hadtest székhelyén volt egy nyomozó alosztály) oktatási szempontból pár napra nyomozókat, de tiszteket is vezényelni. Volt eset, hogy több volt a nyomozó, mint az előállított. Határozottan emlékszem, hogy a miskolci alosztálytól egy őrnagy (ha jól emlékszem, Ferenczi Endre)⁸¹ jelent meg az Andrásy laktanyában, s magával hozott kipróbálásra egy villanyozómasinát, amit szerinte igen jól lehetett alkalmazni a vallatásoknál. Itt láttam először ilyen masinát üzemben, gondolom a csendőrök is (budapestiek) itt használták először. Ferenczi őrnagy csak pár napig maradt Budapesten, távozásakor magával vitte a villanyozógépet is.

Egy napon Juhász István azzal lepett meg engem, hogy adatai vannak arra vonatkozóan, hogy a KMP kiküldöttei hivatalosan tárgyaltak a szocdem párt egyik vezetőjével az egységfront létrehozása érdekében. Adatai szerint – mint mondotta – a tárgyalásokat a háttérből Rózsa Ferenc irányította, ő készített egy írásbeli memorandumot, melyet

megbízottai át is adtak a szocdemvezető-férfinak. Kérdésekre aztán elmondotta Juhász, hogy adatai szerint Schiller Marcell és Jolsvai Vilmos voltak Rózsa Ferenc kiküldöttei, ők tárgyaltak a *Népszava* szerkesztőségében Szakasits Árpáddal⁸², s Szakasitsnak adták át a Rózsa szerkesztette írásbeli memorandumot. Schiller Marcell már bent volt az Andrásyban, behozattam hát Jolsvai Vilmost is. Mindkettőjüket kihallgattuk (nem emlékszem, milyen sorrendben), s ők látva tájékozottságunkat, egybehangzóan beismerték, hogy megbízás alapján több ízben tárgyaltak Szakasits Árpáddal az egységfront létrehozása érdekében, annak írásbeli memorandumot is adtak át, de végleges megállapodásra még nem jutottak. Kérdésünkre, hogy miért őket választotta ki Rózsa e feladatra, nem tudtak kielégítő feleletet adni, csupán Jolsvai jegyzett annyit meg, hogy talán mert ő jól ismeri Szakasitsot. Őt szokta ugyanis megkérni, hogy költeményeit s kisebb cikkeit a *Népszavában* közöltesse le.

A késő délutáni órákban jutottunk az eredményre. Határozottan emlékszem, bent volt a laktanyában Fóty, Kudar⁸³ és Árbócz alezredek, valamint dr. Bánki csendőr százados. (Nyilván a nyomozók értesítették őket a különös fordulatról.) Fóty meghallgatta Juhász tájékoztató jelentését, majd kiadta a parancsot Szakasitsnak az Andrásy laktanyába való előállítására. Én tiltakoztam ez ellen. Kértem, hogy mielőtt előállítanánk Szakasitsot, tájékoztassuk a belügyminisztert, elvégre egy parlamenti képvisellel rendelkező párról van szó! Nagy vita keletkezett Fóty és köztem, míg végül is Kudar Lajos csendőr alezredes – aki a vitába eddig bele nem szólt – jött segítségemre, mondván: „Wayandnak igaza van.”, majd odafordult Fótyhoz és folytatta: „Elvégre a belügyminiszter neked is felettesed, természetes, hogy kell őt tájékoztatnod.” Fóty továbbra is ragaszkodott Szakasits azonnali előállításához, kijelentve, hogy ő a vezérkar főnökének nevében cselekszik. Végre is beleegyezett abba, hogy másnap reggel előzőleg a vezérkar főnökét, majd a belügyminisztert is fogja tájékoztatni a megállapításokról, s azok döntése szerint fogunk a továbbiakban cselekedni.

Én még aznap este kimerítő jelentést tettem Sombornak. Másnap a délelőtti órákban Fóty alezredes telefonon intézkedett. Utasítást adott nekem, hogy Szakasits Árpádot én állítsam elő a Hadik laktanyába, s ott a kirendelt százados hadbíró (Hegyaljai Boda) jelenlétében én hallgassam ki.

Az előállításra, a kihallgatásra velem jött Juhász István is. Dr. Boda szobájában történt Szakasits kihallgatása. Én az első kérdésekre kapott válaszokból láttam, hogy Szakasits tagadással próbálkozik, hogy megkíméljem a kínos vergődéstől, egyszerűen a dologra térve közöltem az általunk megállapított tényeket, Jolsvai és Schiller beismerő vallomásait. Szakasits azután beismerte Jolsvaiékkal történt tárgyalásait, s a memorandum átvételét. Tagadta azonban, hogy a tárgyalások anyagát, illetve a memorandumot pártvezetőségi ülés elé terjesztette volna. Csupán annyit ismert be, hogy az ügyről beszélgetett Mónus Illéssel⁸⁴ és Büchlerrel.⁸⁵ Intézkedtem, hogy Mónust és Büchlert a Hadikba állítsák elő. További kérdéseimre Szakasits előadta, hogy az írásbeli memorandumot szerkesztőségi íróasztalának jobb oldali fiókjában helyezte el, s annak most is ott kell lennie. Kérésemre Szakasits átadta íróasztalának kulcsát, s beleegyezett abba, hogy a memorandumért én kiküldjek, s azt a pontosan megjelölt fiókból kiemeljük. Cser István⁸⁶ és egy csendőrnemzetmentes ment ki a szerkesztőségbe azzal az utasítással, hogy a megjelölt fiókban keressék a memorandumot, de egyébként ne tartsanak ott házkutatást.

Ezek után Szakasits vallomását az azt végighallgató százados hadbíró jegyzőkönyvbe foglalta. A továbbiakban kihallgattam az időközben előállított Mónus Illést és Büchlert. Vallomásukban mindketten igazolták Szakasitsot, pártvezetőségi ülésen ezen ügygel nem foglalkoztak, velük is magánbeszélgetés formájában közölte a komm. párt törekvését. Úgy emlékszem, az írásbeli memorandumról Mónusék nem tudtak, legalábbis nem vallottak arról.

A késő délutáni órákban jött vissza a *Népszava* szerkesztőségéből Cser István, s

jelentette, hogy a kérdéses fiókban nem találta meg a memorandumot, ezért a többi fiókot is át kellett néznie. A memorandum végképp nem került elő, Cser azonban gyanús, illegális kapcsolatokat sejtető feljegyzéseket, iratokat talált a fiókban, s azokat átvizsgálásra behozta a Hadikba.

Átvizsgálva a jegyzeteket és iratokat, egy közjegyzői elismervényt találtunk, mely szerint a közjegyző igazolta, hogy Szakasits Árpád nála egy lezárt borítékot helyezett letétbe azzal a meghagyással, hogy a levél csakis Szakasits Árpádnak adható ki. Kérdésünkre, hogy mit tartalmaz a közjegyzőnél letétbe helyezett levél, Szakasits csak annyit mondott, hogy egy politikus elgondolásait a jövőt illetően. Bővebben még akkor sem nyilatkozott, mikor közöltük vele, hogy a levelet kiemeljük a közjegyzőtől. Gondoltunk természetesen arra is, hogy a keresett memorandum lesz a borítékban. Dr. Boda hadbíró százados végzésben lefoglalni rendelte a kérdéses levelet. Én a végzéssel jelentkeztem a közjegyzőnél, a levelet lefoglaltam, bevittem a Hadikba, s ott átadtam a hadbírónak. Dr. Boda Szakasits jelenlétében nyitotta fel a levelet.

A levelet a volt budapesti angol követség egyik tanácsosa írta Stambulból [Isztambulból] Szakasitsnak. Magyar nyelven és írógépen készült a levél. Bevezetőben az író hivatkozott a még Budapesten megkezdett tárgyalásaira, melyeket a szocdem párttal folytatott, s most is mint szövetségesekhez fordul, amikor kéri, hogy a szövetséges viszonyt a párt most már tettekkel bizonyítsa is. Kihangsúlyozta a levélíró, hogy a háború befejezésével a szocdem pártra vár a hatalomátvétel, mert az emigráció csak másodsorban jöhet számításba. Kifejezetten szabotázscelemekenyeket sürgetett az író.

A levelet aznap este elolvasta dr. Boda, dr. Bánki, Juhász István, Cser István és én, valamint Árbócz alezredes. A továbbiakban mi nem foglalkoztunk az ügygel, mert a def azt saját hatáskörében maga nyomozta. Még az egységfronttárgyalások is lekerültek a napirendről. Szakasitsékát (Mónus és Büchler) a Hadikból bocsátották el, mi pedig Jolsvait engedték szabadon (utasításra).

Tudom azonban, hogy a levelet a stambuli magyar konzul felesége (Mike bárónő)⁸⁷ hozta Stambulból, s adta át itt Szakasitsnak. Tudom azt is, hogy nemcsak Szakasits, de ilyenfajta levelet kapott Bethlen gróf, a *8 Órai Újság* szerkesztője. Bethlen a levelet Sombornak adta át. Tudom azt is, hogy ebben az ügyben hadbírószág vont a felelősségre a főkonzul feleségét, s halálra ítélte. Kegyelemből a halálbüntetést életfogytiglani fegyházra változtatták át, de jó fél év múlva egyik detektív kollégám kísérte az elítéltet Stambulba.

A nyomozás tartama alatt áttanulmányoztam a *Szabad Nép* két számát, majd ismételten átnéztem az egyes közéleti előkelőségek által a címükre postán érkezett, s hivatalunkhoz beszolgáltatót röpiratokat. E röpiratokban a kommunista párt felhívja az összes pártokat, még az uralmon lévő kormánypártot is, hogy tekintsenek el minden olyan körülménytől, mely a pártokat egymástól különválasztja, fogjanak össze a közös ellenség, a németek ellen. A németek kiűzése és leverése után ráérnek a független, demokratikus Magyarországon rendezni a pártkülönbségeket.

Független, demokratikus Magyarországról ír és azért küzd a kommunista párt. Hihetetlen, elképzelhetetlen, hogy ez komoly szándék, komoly program legyen. Hosszasan beszélgettem e témáról Schönherz Zoltánnal. Ő is állította, hogy Oroszországnak semmi szándéka nincs Magyarország belügyeibe avatkozni, még kevésbé van Magyarországgal szemben hódító szándéka. Pusztán azt kívánja, hogy az egyébként „életteréhez tartozó” Magyarország térjen végleg át a demokratikus állami berendezkedésre.

1942. július végén fejeztük be a nyomozást az Andrássy laktanyában, s utána a vadházastársak (rendőrség-csendőrség) rövid időre szétváltak.⁸⁸ Még a nyomozás tartott, amikor hírt kaptunk arról, hogy egy vezérkari tiszt vezetése alatt egy központi politikai nyomozó szerv van alakulóban, hová úgy a rendőrség, mint a csendőrség tiszteket és nyomozókat, illetve detektíveket fog vezényelni. Sombor is tett nekem említést a készülő szervezetről, jelezve, hogy vezénylésemet már kérték tőle.

Az eredeti tervektől eltérően meg is alakult az „Államvédelmi Központ” (ÁvK)⁸⁹ nyomozószerv nélkül, mert az egyes felmerülő nyomozásokra esetről esetre történt a vezénylés. A továbbiakban minden nyílt nyomozásra csupán az ÁvK adhat engedélyt, amikor is mint legfőbb irányítót egy, az ÁvK-hoz beosztott honvéd-vagy csendőrtisztet küld le a nyomozás folytatására vezényelt detektívekből és csendőrnemzetekből álló nyomozókülönítményhez.

Augusztus első napjaiban az ÁvK-tól kaptam utasítást, hogy ötödmagammal utazzam le Erdélybe, s ott főként a városokban folytassunk bizalmas puhatolózást annak megállapítása végett, hogy az illegális szervezkedés stádiuma szükségessé teszi-e a nyílt nyomozás bevezetését. Még elindulásom előtt megtudtam, hogy a kolozsvári csendőrnemzet alosztály sürgeti és kéri a nyílt nyomozás elrendelését, mert bizalmas megállapításai szerint a szervezkedés igen előrehaladott állapotban van.

Utasítást kaptam, hogy jelentkezzem a kolozsvári rendőrkapitányság vezetőjénél és a csendőrnemzet alosztály vezetőjénél és velük együtt, illetve velük összhangban, a tőlük kapott adatokat figyelembe véve végezzem bizalmas felderítő munkámat.

Kolozsvárra utaztunk, ott előbb a rendőrkapitányság vezetőjénél, Hollosy-Kuty⁹⁰ főkapitány-helyettesnél jelentkeztem. Ő már tudott a megbízatásomról, az ÁvK értesítette a kapitányságot. Kérdéseimre a főkapitány-helyettes kijelentette, hogy sem Kolozsváron, sem a szemléltető körzetbe tartozó erdélyi városokban illegális szervezkedés nem észlelhető, ilyen jelek nem mutatkoznak, röpiratszórás és egyéb hasonló jelenség nincs. Tudott a főkapitány-helyettes arról, hogy a csendőrségi nyomozó alosztály kérte és sürgette a nyílt nyomozás elrendelését.

Jelentkeztem a csendőrnemzet alosztályánál, Fekete⁹¹ csendőr századosnál (azóta meghalt), aki határozottan állította, bár bizonyítani nem tudta, hogy a kommunisták szervezkedése igen élénk. Ha majd megindult a nyomozás, mint 1941-ben is, csak akkor fogjuk látni a szervezkedés előrehaladottságát.

Egy hónapon át [...] csendőrök által különböző városokban megjelölt kommunistagyanús személyeket, de a szervezkedés legkisebb jelével sem találkoztunk. Természetesen ilyen értelemben jelentettük bizalmas puhatolózásunk eredményét. Végezetül Hollosy-Kuty vezetésével Fekete százados, egy alezredes a kolozsvári def-től és én bizottságilag jártuk végig az erdélyi városokat, hol a rendőrhatalóságoknál vizsgáltuk át a kommunistákkal szemben felmerült adatokat. Megállapítottuk, hogy a szervezkedés jelei egy városban sem mutatkoztak. Jelentésünk alapján az ÁvK nem engedélyezte a nyílt nyomozás bevezetését.

Visszatérve Erdélyből, pár nappal később Sombor közölte velem, hogy az ÁvK rendelkezése értelmében Újvidékre kell ötödmagammal leutaznom, s ott egy az ÁvK-tól a nyomozás irányítására levezényelt honvéd őrnagynál jelentkezni. Leutazva Újvidékre jelentkeztünk a honvéd őrnagynál.⁹² Itt tudtuk meg, hogy magában a városban lefolytatandó nyílt nyomozásra egy detektívekből és csendőrnemzetekből álló különítményt állítottak fel, hogy a szerb kommunisták ifjúsági szervezkedését göngyölítsük fel. Megjegyzem, hogy Újvidék környékén a falvakban már akkor teljes

erővel folyt a csendőrség által megindított nyomozás, melyen rendőrségi személyek nem vettek részt. A csendőrök ugyanis a partizánok ellen nyomoztak. Ez a csendőri nyomozás semmi összefüggésben nem állott az ÁvK által elrendelt újvidéki nyomozással.

Újvidéken a helybeli rendőrség által korábban beszerzett adatok alapján indult meg a nyomozás. Itt is az eddig követett munkabeosztásban dolgoztak detektívek és a csendőrnyomozók. A Budapestről ide vezényelt detektívek a helybeli detektívekkel együtt az előállításokat, házkutatási és egyéb felderítő munkát végezték, míg a csendőrnyomozók a kihallgatásokat eszközölték, s jegyzetelték a vallomásokat, melyekről később a detektívek készítették a jegyzőkönyveket. A csaknem öt hónapra át tartó nyomozás egy igen széles körű, gimnáziumokra, valamint egyéb iskolákra, üzemekre, stb. kiterjedő szervezkedést göngyöltett fel. A hidegebb idő beálltával a falvakban nyomozó csendőrök is beköltöztek Újvidékre, az Ármába, a továbbiakban itt dolgoztak egy emelettel felettünk, de a két csoport munkája között összefüggés a későbbiekben sem volt. Itt-tartózkodásunk ideje alatt állapította meg a partizánok ellen nyomozó csendőri csoport Markovics Szvetozár⁹³ újvidéki rejtekhelyét, hol őt és feleségét nagy tűzharc közepette el is fogták. Markovics a rejtekhelyén két társát agyonlőtte, majd sikertelen öngyilkossági kísérlet után feleségével együtt megadta magát.

1942 decemberében, amikor jelentéstételre Újvidékről Budapestre utaztam, Sombor közölte, hogy távollétem ideje alatt a Szélesi-csoport⁹⁴ névtelen levél alapján valami fejes kommunistát fogott, de nem tudják, mit kezdjenek vele. Utasított, hogy nézzem meg az előállítottat és foglalkozzam vele. Rövid ideig tartó foglalkozás (beszélgetés) után látnom kellett, hogy képzett kommunistával állok szemben, ezt beszéde, válaszai világosan kimutatták. Felfigyeltem, s akkor még élénken emlékezetemben volt az 1942-es ügy (Andrássy laktanya) szökésben lévő vezetőinek személyleírása, beszédmodora, hanghordozása, alakja, stb. rájöttem, hogy az ember nem lehet más, mint a „Pista” illegális néven szereplő központi bizottsági tag. Véleményemet azonnal a szemébe is mondtam: „Hiszen maga a Pista!” Emberem annyira meglepődött, hogy szinte saját maga sem vette észre, amikor beismerő vallomása kicsúszott a száján. Megállapításomat most már közöltem Szélesivel, átadtam neki az Andrássy-laktanyai nyomozás „Pistára” vonatkozó anyagát, s így a már kb. két hét óta vajúdo ügyet rendőri szempontból helyes irányba tereltem.

1943. január közepe felé tértünk vissza Újvidékről. Hazatérésem után felkeresett Juhász István és közölte velem, hogy a Szélesiék által elfogott Skoln[y]ikkal⁹⁵ hosszasan foglalkozott, s tőle sok mindenre vonatkozólag kapott támpontokat. Így jelezte, hogy a központi bizottság kiegészítésre szorul. Egyik tagjául valószínűleg Rosner Jenőt fogják behívni. Beszélt Skolnyik arról is, hogy az apparátusvonalon egy író feleségét foglalkoztatja a párt. Az író már régebben elítélte a bíróság, s jelenleg is ül. Valami gyenge támpontot kapott még Skolnyiktól Juhász, amiből Juhász arra következtetett, hogy az apparátus kezelését Tömpe Istvánra akarja bízni a párt.

Ezen közlés vétele után én az országos bűnügyi nyilvántartóból kiemeltettem Rosner Jenő fényképét, hogy azt sokszorosítsam, s a detektíveknek kiosszam. Majd arra gondolva, hogy Antal Jánosné lehet az a nő, aki az apparátusvonalon dolgozik, figyeltetni kezdtem. Több vonalon figyelő detektívjeim jelentettek, hogy eljárásuk során igen gyakran tapasztalják azt, hogy előttük magukat detektíveknek kiadó személyek jártak a figyelési hely körül, s ott nyomozati cselekményeket eszközöltek. Antal Jánosné lakása körül pedig minden kétséget kizárólag megállapítottuk, hogy itt Palotás Ferenc⁹⁶ csendőrnyomozó járt el annyira ügyetlenül, hogy másnap Antalné elutazott, s többé nem tért vissza.⁹⁷

Jelentést írtam a csendőri túlkapásokról, azt átadtam Sombornak, kérve őt, hogy a miniszter útján toroltassa meg az erőszakosságokat, s azt a jövőre vonatkozólag szüntesse meg. Sombortól tudom, hogy a miniszter egy ÁvK-értekezlet keretén belül vonta felelősségre a csendőröket, eltiltotta őket a rendőri területen való mindennemű figyelő és nyomozó munkától, s kötelezte őket arra, hogy amennyiben rendőri területre vonatkozóan adatok birtokába jutnak, azokat közöljék az illetékes rendőrhatóságokkal.

Most Tömpe Istvánnal próbálkoztam, mint akiről feltételezhető, hogy az apparátusvonalon fog beosztást kapni. Tömpe István azonban, amióta 1942-es nyomozásból szabadlábra került, illegalitásban élt. Tudtam, hogy három Tömpe testvér van, kik közül ketten éltek illegalitásban. A harmadik testvér figyelését rendeltem el. Cselényi⁹⁸ detektívet küldtem ki három társával, hogy egymást váltva végezzék a figyelést. Figyelésünk pár nap után eredményre vezetett, mert a legálisan élő Tömpe (talán Ferenc) találkozott egyik fivérével, Andrással. Most már Andrászt figyelték tovább. Megállapították, hogy Tömpe András minden éjjel máshol alszik, tehát konspirál. Annál fokozottabb óvatossággal figyelték tovább, míg egy napon, a délelőtti órákban, Cselényi telefonon jelentette, hogy Tömpe András, megítélése szerint, Grünwald Lászlóval találkozott, s egy Fő utcai kávéházba tértek be. Szélesi Jenővel annak kociján kimentünk a Fő utcai kávéházhoz, ahol Cselényiek jelentették, hogy Tömpéék még mindig a kávéházban tartózkodnak. Hosszabb ideig vártunk, Szélesi türelmét veszítve bement a kávéházba, majd rövidesen kijött. Utána csakhamar kijöttek Tömpéék is, és a szűk budai utcákon megindultak. Abban a hiszemben, hogy Grünwald László a másik személy, de meg arra is gondolva, hogy Szélesi ügyetlensége révén Tömpéék észrevehették, hogy figyelés alatt állnak, lefogtuk őket. Kérdésemre Tömpe András saját nevét mondta be, a másik azonban észrevehetően illegális nevet mondott. Láttam, hogy nem Grünwald László került kézre, de az első percekben az ismerős arcát nem ismertem fel. Csak amikor az autóban a főkapitányságra hajtottunk, néztem meg alaposabban, s akkor jöttem rá, hogy Rosner Jenő, az egykori „Anonymus”⁹⁹ került a kezünkbe. Amint beértünk a hivatalunkba, ismét megkérdeztem az előállítottat, hogy mi a neve, s amikor ő ismét hamis nevet mondott be, kihúztam fiókomat, kivettem Rosner Jenő fényképét, s neki felmutattam. Csak most ismerte be, hogy ő valóban Rosner Jenő.

Egyáltalán nem örültem a „nagy fogás”-nak. Bár mindkettő neve kitűnő márka az illegális mozgalomban, Rosnerről pedig hírem volt, hogy központi bizottsági tag. Tudtam, hogy konkrét adatok nélkül velük nem boldogulok. Szerepükre vonatkozó adat azonban nem volt birtokomban. Rosner illegális lakására kiküldtettem detektíveket házkutatásra, s a lakás őrzésére. A házkutatásoknak nem volt különösebb eredménye. Elővettük tehát őket, s az illegális mozgalmi szerepükre vonatkozó kérdésekkel faggattuk. Mindketten tagadtak, véletlen találkozásnak mondták összejövetelüket. Tagadásuk mellett kintartottak akkor is, amikor megvertük őket. Rosner bántalmazásában magam is részt vettem, mert egyrészt a kapott válaszok bőszítettek fel, másrészt elragadott a hév, hogy kapcsolatát, esetleg újabb találkáját tőle megtudva, tovább tudjunk haladni. Időközben Rosner lakásáról előállították az oda befutó Kolozs Mártát, aki szintén jó márka volt a mozgalomban. Kolozs Mártával is csak gyengén boldogultunk. A nála talált levelek, stb. hatása alatt beismerte, hogy kapcsolatban állott Rosner Jenővel és Tömpe Istvánnal, de azokat nem mozgalmi kapcsolatoknak jelentette ki. Ennek dacára Tömpe István lakását nem akarta megmondani. Csak másnap, talán harmadnap mondta meg Tömpe István lakását. Kimenve a lakásra, csak annyit tudtunk megállapítani, hogy Tömpe István valóban ott lakott, de ruháit visszahagyva váratlanul elutazott, s oda többé vissza nem tért. A lakást még sokáig figyeltem, de eredmény nélkül. Előkerült még egy távirat is, melyet Tömpe István küldött Kolozs Mártának (talán anyja címezte), melyből kitűnt, hogy Tömpe Istvánt ezen a vonalon hiába keresők. Így csak következtetésekkel terhelten tudtuk őket az ügyészségnek átadni.

Megjegyezni kívánom, hogy már az 1942-es nyomozás során vallottak egyesek olyan értelemben, hogy Grünwald Lászlóval szemben bizonyos kifogások merültek fel, s őt a párt, főként anyagi differenciák miatt kikapcsolta, s ellene vizsgálatot folytat. Hasonlóképpen beszélt Grünwaldról Skolnyik is, de én ezt nem hittem el, s konspirációnak véltem. Őt mint a helyi s a személyi viszonyokat legjobban ismerőt sejtettem az illegális mozgalom élén. Ezért kerestettem és kerestem magam is, fényképét kiosztottam a detektívek között.

1943 áprilisában Tényi Mátyás detektív a Szabadság térről telefonált, hogy küldjek ki detektíveket figyelésre, mert ott felismerte Simon Jolánt, aki ott egy kisgyermekkel foglalatoskodik. Kiküldtem, úgy emlékszem, Temesi Bélát két detektívvel. Temesi később telefonált, hogy valóban Simon Jolán figyelését vették fel. Simon Jolán a déli órákban a kisgyermekkel együtt elhagyta a Szabadság teret, s a Károly Király út (talán 5/c) és Dohány, illetve a Wesselényi út sarkán lévő házba ment be. Útközben találkozott férjével, Eisenberger Benővel, aki mialatt a felesége a házba tért, a körúton egy padra ülve várta feleségét. A hír vétele után újabb két detektívvel (az egyik Szabados volt) autón azonnal kimentem, mert tudtam még az 1942-es nyomozás anyagából, hogy Eisenberger Benő a központi bizottság tagja. Magam is felismertem Eisenbergert. Szabadosnak¹⁰⁰ s a másik detektívnek rövid tájékoztatást adtam munkájuk rendkívüli fontosságáról és kértem, hogy lelkiismeretesen, s főként óvatosan figyeljenek. Ha elvesztik a figyelteket, nem nagy baj, de ha észrevéteik magukat, helyrehozhatatlan hibát követnek el. Ezek után a két figyelőt hátrahagyva bevonultam a főkapitányságra. Másnap Szabadosék jelentették, hogy Eisenbergerné kijőve a házból férjével együtt a házban lévő kávémérésbe tértek be, onnan azonban már kijönni nem látták. Másnap azonban újra felvették Eisenbergerné figyelését, aki a kisgyermekkel ismét a Szabadság térre ment napozni. Tényi ismét arra járt, s látta, hogy Szabadosék ügyetlenül, lelkiismeretlenül végezték munkájukat. Szabados félrehívta és leszidta, jelezve, hogy viselkedésüket jelenteni fogja nekem. Be is jelentette telefonon az esetet. Ha jól emlékszem, Temesit küldtem ki, hogy nézzen utána a figyelőknek. Temesi azonban már nem találta a Szabadság téren őket. Mint később kiderült, Eisenbergerné a figyelőket valóban észrevette, a gyermeket visszavitte, s ő maga végleg eltávozott a környékről.

Ebben az időben történt, hogy Sombor utasítására jelentkeznem kellett az ÁvK helyettes vezetőjénél, Kudar Lajos csendőr [al]jezredesnél. Jelentkezésem alkalmával már ott találtam Juhász Istvánt is. Kudar röviden tájékoztatott bennünket, hogy a brünni Gestapo helyettes vezetője és a pozsonyi szlovák rendőrség egyik felügyelője értékes magyar vonatkozású adatokkal fordult hozzá, kérve a magyar hatóságok támogatását. Arról volt szó, hogy a szlovák kommunista párt egyik vezetője, Tonhauser Pál¹⁰¹ Budapestre szökött, itt felvette a kapcsolatot a KMP-vel, s bekapcsolódott annak munkájába. A szlovák rendőrség egyik bizalmi emberének jelentése szerint a szlovák kommunista párt egy női funkcionáriusa Kassán keresztül Budapestre készül Tonhauser Pálhoz. E nő figyelését Kassán kell felvenni, mert ott a szlovákok bizalmi emberével találkoznia kell, s tőle fogja megkapni a Tonhauserhez való jutás körülményeit.

Utasítást kaptunk Juhással, hogy a külföldi rendőrökkel egy az ÁvK-nál szolgálatot teljesítő rendőrtanácsos vezetésével utazzunk Kassára a nő figyelésének felvétele végett. Kassára utaztunk, ott 2-3 napot időztünk, míg a várt nő megérkezett, felkísértük Budapestre, itt a további figyelése során elfogtuk Tonhauser Pált. Tonhauser Pál első kihallgatásain a brünni német s a pozsonyi szlovák rendőrök is részt vettek, szlovák vonatkozású kérdéseket intéztek hozzá, s a feleletekből jegyzeteket készítettek. További kihallgatása során beismerte, hogy bekapcsolódott a KMP illegális munkájába, ott mint a központi bizottság tagja működött. A központi bizottság egyik ülésének helyét ő nevezte meg valahol Kispesten valami rokonánál. E bizottsági ülésen öt vagy hat bizottsági tag vett részt, köztük (ha jól emlékszem) Rosner Jenő, Eisenberger Benő (talán Kicsi néven),

Grünwald Lászlóra vonatkozóan ő is Skolnyikhoz hasonlóan vallott – mint mondotta – vizsgálat folyik ellene, s a vizsgálat tartamára kikapcsolták.

Úgy emlékszem, hogy Tonhauser lebukása idején indult meg a csendőrség által kezdeményezett első soroksári nyomozás¹⁰², ahová Tonhauser Pál is kikerült. Ebben az időben jelentette Demény Pál Sombornak és nekem, hogy egy terrorszervezet van kiépülőben azzal a céllal, hogy különböző szabotázscelemekkel és főként vasúti vonalak felrobbantásával a németek utánpótlását gátolják meg. Megnevezett egy cukrász foglalkozású fóti lakost is, aki már beszerzett tagja a terrorcsoportnak.

Ugyanebben az időben a csendőrök is jelezték, hogy bizalmi embereik jelentése szerint különös szervezkedés folyik Budapesten és a környező falvakban. Az ÁvK útján intézkedtek, hogy a rendőrséggel együtt folytassák le a nyílt nyomozást megelőző felderítő-figyelő szolgálatot. Parancsot kaptam Sombortól, hogy csoportommal vegyek részt a felderítő munkában. A csendőrség részéről Bakonyi István¹⁰³ százados és Juhász István vett részt az irányító munkában. Emlékezetem szerint három figyelő-csoportot állítottunk fel detektívekből és csendőrnnyomozókból. A figyelőket kerékpárokkal is elláttuk, mert a bizalmi emberek jelentése szerint a szervezkedők legtöbbször kerékpárral járt. Egyik csoport Soroksár környékén, a másik Sashalom környékén, a harmadik Pesterzsébeten figyelte. Naponta a figyelések befejezése után a detektívek és csendőrnnyomozók a bizalmi emberekkel együtt beszéltek meg a nap eseményeit, az esetleges hibákat, s a másnapi programot. Vagy két héten át tartott a figyelés, amikor Bakonyiék a nyílt nyomozás, tehát az előállítások megkezdését rendelték el. Az előállításokat már az új soroksári telepi község házára eszközöltük, melyet a csendőrség addigra a nyomozás céljaira használhatóvá tett. A kihallgatások megkezdése után, már az első 24 órában lebukott Deák György¹⁰⁴, s vele a lakásán lévő nyomda, két különböző típusú ólombetűkészlet, röpiratok, fegyverek, töltények, stb. A további figyelések során bukott le aztán Mayer¹⁰⁵ is. Az egyes vallomások révén jutottunk el a szervezkedők fegyvergyári csoportjához, melynek tagjai nagyobb mennyiségben alkatrészenként csempészték ki a 9-mm-es revolvereket, s a hozzávaló töltényeket. Ugyancsak a kihallgatások alkalmával tett vallomások derítették fényt a szervezet vidéki szálaira, így ha jól emlékszem, a pápai, Balassagyarmat környéki és miskolci szervek kerültek felszámolásra. A szervezkedés célja megállapíthatóan a fegyverkezés, szabotázs- és terrorcselekmények végrehajtása, valamint vasúti vonalak robbantásával a németek helyzetének nehezítése, utánpótlási vonalainak gátlása volt.

Már második hónapja tartott a nyomozás – a jegyzőkönyvezéseknél tartottunk – amikor Szélesi Jenő detektív és Juhász István felhívták a figyelmemet, hogy Mayer és az előállítottak közül többen is vallanak Demény ellen. Itt megjegyezni kívánom, hogy Demény által Sombornak és nekem szolgáltatott adatok alapján én még a nyomozás megkezdése előtt kiküldtem detektíveket (úgy emlékszem, Temesi Bélát és Takács Györgyöt¹⁰⁶, esetleg Bencze Lászlót¹⁰⁷) Fótra, s a környékbéli falvakba, hogy a jelzett cukrászt ott kutassák fel. A detektívek visszatérve útjukról jelentették, hogy a Demény által megnevezett cukrász a környéken ismeretlen, ott soha nem lakott.

Amikor pedig Szélesiék jelezték, hogy Demény ellen vallomások hangzottak el, én közöltem velük, hogy Demény Sombornak is, meg nekem is jelentette már a készülő szervezkedést, de az állítólagos Fóton lakó cukrászon kívül más konkrétumot nem tudott mondani. Közöltem azt is, hogy a fóti adatokat nyomoztattam, de eredménytelenül. Végül magam is kihallgattam a Demény ellen vallókat, köztük Mayer is. Mayer csupán azt vallotta, hogy Deménnyel már régebben áll ismeretségi viszonyban, Demény több ízben járt a lakásán is, ahol politizáltak, de mert úgy látta, hogy Deménynek nincs komoly szándéka aktív cselekményekre – kitessékelte, s vele az összeköttetést megszakította. A többi Demény ellen vallók azt állították, hogy ők deményisták voltak, de

mert Demény szerintük halogató magatartást tanúsított, a szervezkedésben megelégedett az oktatással, az ideológia ismertetésével – elszakadtak tőle, s csatlakoztak a radikális elveket valló Mayerhez.

A Demény elleni vallomások meglehetősen zavarosak voltak, itt-ott egymással ellentétben állottak, s mert csak a nyomozás második hónapjában került felszínre, arra gondoltam, hogy Deményt szándékosan kompromittálják, lebuktatását tervszerűen végzik.

Tájékoztattam az ügyről Sombort is, jelentve, hogy Demény ugyan tett jelentést a készülő szervezkedésről, de nem beszélt arról, hogy Mayerrel rendszeres kapcsolata volt, s hogy vele a lakásán tárgyalt. Azt is jelentette, hogy a Demény által szolgáltatott főtí adat nem helytálló. Sombor utasított, hogy Deményt szándékosan hézagos jelentése miatt feddjem meg, s figyelmeztessem a következményekre, ha ez a jövőben még előfordulna. Utasított arra is, hogy Deményt ezen ügybe ne keverjük bele, mert mégiscsak jelezte a készülő szervezkedést, s további adatokat ígért.

Sombor utasítását közöltem Bakonyi századossal és Juhász Istvánnal, így Demény kihallgatását mellőztük. Megjegyzem, hogy Juhász Istvánt korábban összehoztam Deményel, hagytam, hogy vele négy szemközt hosszasan tárgyaljon. Tárgyalásuk témája felől sem Juhásztól, sem Deménytől nem érdeklődtem. Juhász tehát ismerte Deményt, ha kételyei lettek volna, módjában állott azt Deményel személyesen tisztázni.

A Demény ellen vallók vallomásairól jegyzeteket készítettem, azokat Demény legközelebbi jelentkezése alkalmával lakásomon vele közöltem. Éles hangon vontam felelősségre szándékosan hézagos jelentése miatt, s mert, hogy nem jelentett semmit Mayerrel való kapcsolatáról. Demény azt állította, hogy Mayerrel való kapcsolata magántermészetű volt, a többiekre vonatkozólag pedig úgy nyilatkozott, hogy azok neki ellenségei. Kifogásait meggyőzően adta elő, s mert magam is úgy láttam, illetve hittem, hogy Deménynek az ügybe való keverése egy ellene irányuló előre megbeszélte manőver – hittem neki. Konspirációnak véltem a manővert, mert a KMP Deményre vonatkozó véleménye előttem ismeretes volt. **108** A Deák György–Mayer ügy nyomozása folyamán nem találtunk kapcsolatot a KMP és a szervezkedés között. Mutatkozott ugyan egy halvány szál, de ennek felderítésére sor nem került. **109**

Ezen ügy nyomozása során Juhász István tudtom nélkül Soroksárra hozatta Skolnyikot és Rosner Jenőt, hogy velük Tonhauserrel kapcsolatban egyet-mást tisztázzon. Én csak akkor tudtam ezt meg, amikor őket Soroksáron megláttam. Én magam is beszélgettem velük, de ma sem tudom, – mert nem voltam jelen akkor, amikor Juhász velük foglalkozott –, hogy mi tette szükségessé szembesítésüket. Lehet, hogy Juhász a központi bizottság összetételét vagy az erdélyi kapcsolatokat óhajtotta tisztázni.

Itt megjegyezni kívánom, hogy a nyomozás elején kijött Soroksárra Sombor is, ki ott Ferenczi László **110** alezredes, Bakonyi százados s a csendőrnnyomozók, valamint a detektívek jelenlétében kijelentette, hogy a nyomozást rendőri szellemben – úgy a formát, mint a bánásmódot illetően – folytassuk le. Elrendelte, hogy a vallomásokról detektívjelentéseket és ne jegyzőkönyveket készítsünk, mert a jegyzőkönyvek felvételére rendőrtiszteket fog kiküldeni. Ő maga is foglalkozott röviden Mayerrel és Deák Györggyel, s még néhány előállítottal, kik kérdéseire rendes beismerő vallomást tettek.

Sombor látogatásának s rendelkezésének az lett az eredménye, hogy másnap a reggeli órákban Ferenczy László alezredes kíséretében megjelent Soroksáron egy alezredes hadbíró, aki a detektívek előtt kijelentette, hogy mint ezen ügy ügyésze a nyomozást ő irányítja. Elrendelte, hogy Sombor utasításaival ellentétben úgy folytassuk le ezt a

nyomozást is, ahogyan a Vkf. Különbíróságához¹¹¹ tartozó eddigi ügyekben tettük. Maradt, illetve ment minden úgy tovább, ahogyan azt a csendőrök óhajtották.

Befejezve ezen nyomozást, parancsot kaptam az ÁVK-tól, hogy ötödmagammal ismét utazzam le Újvidékre, s ott Ferenczi Endre (beosztva az ÁVK-hoz) csendőr alezredes irányítása és rendelkezése szerint felderítő, figyelő munkával állapítsuk meg, hogy van-e olyan számba vehető kommunista szervezkedés, ami egy nyílt nyomozás elrendelését indokolttá teszi. A nyílt nyomozás elrendelését ugyanis itt is a csendőrség szorgalmazta. Két hétig tartott a helybéli rendőrséggel együtt teljesített felderítő munka, de szervezkedésnek nyomával sem talákoztunk. Bevonultattak bennünket, a nyílt nyomozást nem rendelték el.

Még előző, Újvidéken való tartózkodásom idején Sombor Budapestről felhívott telefonon, s közölte velem, hogy Temesi Béla detektívvé leküldi Újvidékre a Budapesten nála őrizetben lévő Schiller Marcellt, dr. Gyöngyösit¹¹², s annak feleségét, hogy az 1942-es nyomozás idején elkonspirált ólombetűs nyomda ügyét tisztázzuk. Ez ügyben ugyanis az volt a helyzet, hogy a párt egy ólombetűs nyomda üzembe helyezését határozta el. Az apparátus kerete és préslemeze az Andrassy-laktanyai nyomozás során kézre került, de az ólombetűket és egyéb alkatrészeket Schiller Marcell egy szállítványozási cégnél (talán Intercontinental) letétbe helyezte, s a letéti jegyet vallomása szerint Grünwald Lászlónak adta át. Megállapítottuk, hogy a cégtől a letétet a letéti jegy ellenében dr. Gyöngyösi vette át és szállította el onnan. Gyöngyösivel az ügyet nem tisztázhattuk, mert ő ismeretlen helyre költözött, s nem tudtuk előkeríteni.

Temesi Bélára bíztam annak idején az ügyet, kérve őt, hogy időnként kerestesse dr. Gyöngyösit. Gyöngyösi Újvidéken való tartózkodásának idején került elő. Temesi előállította Schiller Marcellt is, és még Budapesten próbálkozott velük, de eredménytelenül. Sombor leküldte hát hozzám Újvidékre. Itt Gyöngyösi elmondotta, hogy a szállítványozási cégtől valóban ő vette át a leszögezett ládákat, [de] nem tudta, hogy azok mit tartalmaznak. Megbízás alapján tette ezt, s az anyagot autóra rakva, úgy emlékszem, utcai találkán adta tovább. Ez a találka konspirációs volt, tehát nem tudja, hogy azt ki vette tőle át, s hogy hová vitte. Schiller Marcell sem mondott az 1942-es nyomozás során tett vallomásánál többet.

Megjegyezni kívánom, hogy úgy Schiller Marcellel, mint dr. Gyöngyösivel Újvidéken is Temesi kollégám a magával hozott két detektívvé együtt foglalkozott, én magam pusztán röviden beszélgettem velük, egyrészt, mert egyéb elfoglaltságom volt, másrészt, mert az ügy nem túlságosan érdekelt. Schiller nem tudhatott az anyag hollétéről, dr. Gyöngyösi állítása pedig igen valószínű volt. Tudom, hogy mindkettőjüket megverték, de dr. Gyöngyösi már az első megverése után rosszul lett. Temesi megijedt, hogy dr. Gyöngyösinek komoly baja történt, óvatos lett, tejjel, tejeskávéval kínálgatta még pár napig, s aztán iparkodott őket visszaszállítani Budapestre.

1943 őszén megjelent a KMP egy röpirata, melyben bejelenti, hogy a pártot feloszlatja, tagjait felhívja, hogy mindenki ott végezze munkáját, ahol azt teljesíteni a legjobban tudja. Nem sokkal utóbb megjelent az első „Béke Párt” aláírási röpirat kifogástalan kivitelben. A feloszlatás és új párt alakulás között tisztán láttuk a kapcsolatot. Kellett a keretet bővíteni, hogy a csatlakozó pártok is helyet foglalhassanak benne. Hiszen a KMP 1942 óta hívta csatlakozásra az összes magyar pártokat, hogy a németek ellen annál nagyobb erővel léphessenek fel. Nem volt tehát kétséges, hogy a „Béke Párt” mögött a kommunisták állnak.¹¹³ De honnan került elő e tökéletes apparátus? Egyik nyomda a másik után bukott le a párt vezetőségének számos jeles tagjával együtt. S most íme, újra felfegyverzetten kiáll a porondra, s hirdeti a harcot a háború és a németek ellen! Ki győzi, ki győzheti a kommunisták gyomlálását, hangjuk elhallgattatását, később majd az elégedetlen, a nekik szánt sorsban megnyugodni nem akaró tömeg féken tartását?

Rendőrség, csendőrség bizonyára nem. Még kevésbé az oroszokat megállítani nem tudó német hadsereg. A németek háború nyereségét illető kételyem most már bizonyossággá erősödött bennem. Láttam a végét, hogy Magyarország mindenképpen hadszíntérré válik. Nem hittem egy percig sem a német titkos fegyverekben. Kedveszegetten, de mégis tenni kell kötelességünket.

Egy röpiratszórót értek tetten, s állították elő a főkapitányságra. A nyomozás során kiderült, hogy a Német utca egyik házában lakó férfi irányít egy szórócsoporthoz. A csoport tagjai csaknem valamennyien bekerültek, maga a vezető azonban idejekorán megszökött. Én magam mentem ki a lakására házkutatást tartani. Ott fényképet találok, de a kapott személyleírásból is megállapítható, hogy Salamon Dávid csúszott ki a kezünk közül. Salamon lakásán detektíveket hagyok vissza, akik még aznap előállították onnan Deákot, a Boy-vállalat fiát. Deák ugyanis be akart menni Salamon lakására, azonban észrevette a figyelő detektívet, s kirohant a házból. A detektívek elfogták. Bekerült Mocs Györgyné is.

A csendőrök ismét közbelépnek, megindul az újabb soroksári nyomozás, ugyancsak az újtelepi község házában. Szinte jólesik most a csendőri beavatkozás, mellyel átveszik az irányító szerepet. **114**

A nyomozás során erdélyi, bácskai, sőt kassai kapcsolatok merültek fel. Egy Lotti nevű nő révén Juhász következtetéseiben eljut odáig, hogy lebuktatja a „Béke Párt” nyomdáját, melyet Bachert **115** kezelt. A nyomdán készült harmadik röpirat került már csomagolva kezünkbe. Bachert felső kapcsolatáról nem beszél, tévútra visz bennünket. Soroksárra kerül Nagybányáról 3 nő, közöttük dr. Székely Miklósné is. A szálak Szirmai István felé mutatnak. Közben szélesedik az erdélyi kapcsolat, leküldtem hát Kolozsvárra előbb Barsi Géza detektívet, majd utána Szélesi Jenő detektívet még 3 detektívvel. Szélesiek az ottani detektívekkel együtt dolgoztak, székhelyüket ismét Szamosfalvára téve át. Nagy nyomozásba fognak. Az ott megállapított adatok alapján kérték, egyes időközben Budapestre költözött személyek elfogását s lekísérését. Lebukik Jován Ilona is, kit a kolozsvári csendőrök 1941 óta kerestek.

Úgy hiszem, az Opera kávéházba járó Flamm (vagy hasonló nevű vezető) hegedűművész révén közvetve megtudjuk Szirmai István lakását. Flammot nagybátyjánál (ahol lakott), Bernáth nevű igazságügy-minisztériumi segédhivatali igazgató lakásán keressük fel. Tőle megtudjuk, hogy Szirmai és felesége egy rövid ideig Bernáthéknál laktak, majd a velük szemben lévő házban szerzett részükre [Bernáth] állandó lakást. Flamm elmondta azt is, hogy Szirmainak pénzért eladta egyik elhalt rokonának iratait is.

Flamm továbbiakban azt is közölte velünk, hogy pár nappal ezelőtt Szirmaiék ruháikat visszahagyva a lakást elhagyták, s Bernáthékkal megállapodtak, hogy naponta a délelőtti órákban telefonon fognak érdeklődni. Távollétük tartama alatt a házbért fizetni fogják, mert a lakásra minden körülmények között továbbra is igényt tartanak. Úgy emlékszem, hogy Flammtól kaptuk meg Szirmai István fényképét is.

Ezen adatok birtokában én Bernáthék engedélyével ma Bernáth lakásában egy detektívet s egy csendőrnnyomozót hagytam éjjel-nappali állandó figyelésre egyrészt, mert a lakásból jól szemmel lehetett tartani a szemben lévő házat, másrészt, hogy Szirmaiék napi telefonbeszélgetését hallhassák. Szirmai fényképét sokszorosítottam, s azt a nyomozók és a detektívek között kiosztottam. Én Kun László **116** csendőr századossal együtt a telefonigazgatóságra mentem, ott hivatkozva az ÁvK utasítására kértem a vezetőt, hogy Bernáthék telefonállomását figyeltesse le, s ilyen módon állapíttassa meg, hogy melyik telefonállomásról hívják fel Bernáthékat naponta a délelőtti órákban. A vezető először azt mondta, hogy ennek megállapítása lehetetlen, mert 22 központ

működik a fővárosban. Majd a műszaki osztályvezető mérnökeket hívatta, s azokkal jelenlétünkben tanácskozott a megoldás módozatairól. A műszaki osztály vezetője véleménye szerint szerencsés véletlen esetében lehetséges a hívóállomás megállapítása, ha a kérdéses időben mind a 22 központban műszakilag képzett figyelőket állítanak be. Mint mondotta, így is csak szerencsés véletlen révén lesz a hívószám megállapítható. Az igazgatóság vezetője, miután csak naponta délelőtt 9-11 órák közötti időre kértük a figyelést (az addigi hívás mindig ilyen időpontban történt), elrendelte a figyelőapparátus beállítását.

Időközben a Bernáth lakásában figyelők naponta jelentették, hogy Szirmaiék rendszeresen jelentkeznek, beszélgetést azonban nem kezdeményeznek, csupán azíránt érdeklődnek, hogy mi újság.

Több mint egy hétig tartott a figyelés, amikor a telefonigazgatóság jelezte, hogy egy beszélgetés hívóállomását sikerült megállapítani. Az egyik svábhegyi trafikból hívták Bernáthékat. Az igazgatóság által lefigyelt beszélgetés egyezett a detektívek által jelentett szöveggel. Két hét alatt összesen három beszélgetés hívószámát sikerült a telefonigazgatóságnak megállapítania. Mind a 3 esetben a Svábhegyről történt a hívás. Úgy emlékszem, 1943. december havában, 8-án kaptam kézhez a telefonigazgatóság harmadik értesítését. A hivatalomban tartózkodó Fadgyas¹¹⁷ és Csonti Szabó¹¹⁸ csendőr főhadnagyokkal együtt felmentünk a Svábhegyre, s ott sétájuk közben leptük meg Szirmaiékat, majd előállítottuk a főkapitányságra, innen Soroksárra, majd később, mert Szamosfalván dolgozó Szélesiék kérték – Szamosfalvára.

Időközben jelentette Szélesi Szamosfalváról, hogy ott elfogták az erdélyi szervezet egyik vezetőjét, Józsa Bélát, ki ott pár nap múlva meghalt. Halálának részleteiről, illetve körülményeiről nem tudok, mert Szélesi feljött Budapestre, s itt személyesen jelentette azt Sombornak.

Megjelent – most már csaknem könyv alakban – ha jól emlékszem, 56 oldal terjedelemben emlékirat is. Sombor átadta nekem, hogy azt olvastassam át baloldali beállítású írkkal, s kérjek véleményt tőlük, hátha valaki a stílusáról írójára ismer. Többekkel elolvastattam az emlékiratot, azonban eredményt nem értem el.

Az esettel kapcsolatban jegyzem fel itt, bár az eset jóval később történt, hogy a Győri Textilgyár egyik igazgatójának (talán dr. Orbán) cselédlánya több ív gépelt írást adott át nagybátyjának, valamelyik állami hivatal altisztjének azzal, hogy azt az igazgató lakásában takarítás közben a kályhában találta. Az állami altiszt a szöveget gyanúsnek találta, így beszolgáltatta a politikai osztálynak.

Az ügyben megindult nyomozás során előállítottuk az igazgatót, házkutatást tartottunk úgy lakásán, mint hivatalában. A lakáson tartott házkutatás során a cselédlány az Emlékirat – a beszolgáltatott írás szövege azonos volt az Emlékirat szövegével – egy másik példányát is átadta nekünk, hogy azt ismét a kályhában találta.

Az igazgató kérdésünkre kijelentette, hogy a vele üzleti összeköttetésben álló Magyar Ottótól kapta az írást, hogy azt olvassa át. Mikor pedig ő kijelentette, hogy ilyen nagyobb szabású munka átolvasására ideje nincs, Magyar Ottó arra kérte, hogy titkárnőjével több példányban gépeltesse le, egy példányt tartson magánál, a többit pedig adja át neki. Az igazgató anélkül, hogy elolvasta volna, kiadta másolásra a titkárnőjének. A titkárnő 6 példányban másolta le, melyből az igazgató két példányt a lakására vitt, hogy azt elolvassa. A fennmaradó 4 példányt pedig Magyar Ottónak adta vissza. Előállítottuk a titkárnőt is, később Magyar Ottót is. A titkárnő igazgatójával egyöntetűen vallott – mint mondotta, gépszerűen dolgozott a másolásnál, a szövegre nem figyelt.

Magyar Ottó vallomásában igazolta az igazgatót, elismerte, hogy ő adta át másolásra [az Emlékiratot]. Nem tudta azonban azt megmondani, hogy ő kitől kapta és hogy a visszakapott 4 példánynak mi lett a sorsa, hová, kihez került. Ez ügyben Sombornál közbenjárt Deklava, a gyár elnök-igazgatója, nálam pedig Hain Péter érdeklődött dr. Orbán érdekében. Hain Péter nem egyedül, hanem a gyár egy másik igazgatójának kíséretében jött hozzám.

Sombor az ügyből nem akart **119** csinálni, előbb a törvényszékre akarta kísértetni az előállítottakat (dr. Orbánt és Magyart, mert a titkárnőt elbocsátotta), később mégis a Vkf. különbíróságának adta át, személyesen tájékoztatva a különbíróság vezetőjét, Babos **120** ezredes hadbíró. Úgy tudom, mindketten szabadlábba kerültek később.

Megjegyezni kívánom, hogy Hain Péter ez ügybe való közbenjárásakor igen éles szóváltásba került dr. Hivessy Jenő főcsoportvezetővel, aki élesen kifogásolta, hogy a zsidógyűlölő Hain most két zsidót is pártfogol, s hogy az őrizetben lévő dr. Orbánnal beszélgetni engedi annak igazgatótársát.

A második soroksári nyomozás december közepe felé, a szamosfalvai nyomozás pedig 1944. január elején fejeződött be.

Szélesiek bevonulás után Sombor nagy iratcsomót adott át Szélesinek, hogy azt tanulmányozza át, s az ügyben szükséges nyomozást csoportjának néhány tagjával folytassa le. Közölte azt is Sombor, hogy a vezérkar főnöke rendelkezett úgy, hogy az ügyben, bár az tisztára katonai jellegű, mégis a főkapitányság politikai osztálya nyomozzon, mert a katonai hatóságok már másfél éve dolgoznak az ügyben kevés eredménnyel, bár egy gyanúsított már másfél év óta őrizetben van.

Arról volt ugyanis szó, hogy az egyik munkászászlóalj **121** nyilas érzelmű tisztikara és keretlegénysége a reájuk bízott zsidó munkaszolgálatosokat sorra lövik vagy lövetik agyon, hamis jegyzőkönyvet vesznek fel a halál okáról (pl. végelgyengülés, szökés, ellenszegülés, lázadás, stb.) és hamis jelentéseket küldenek felettesüknek a létszám apadásáról.

A nyomozást nyilván Bethlen István gróf volt miniszterelnök közbenjárására indította meg (kellott megindítania) a katonai hatóságnak. Ugyanis Bethlen gróf jogtanácsosának a fia munkaszolgálatra vonult be, s beosztották Bánki főhadnagy századába. Bánki tudomást szerzett arról, hogy a jogtanácsos fiának felmentése iránti kérelme tárgyalás alatt áll. Kijelentette a keretlegénység előtt, hogy a zsidó pedig innen (a harctérről) nem fog hazamenni. Amikor pedig a felmentés iránti rendelkezést a század megkapta, Bánki utasítást adott a században szolgáló Kurucz vagy hasonló nevű őrmesternek, hogy a zsidót egyszerűen lője agyon. Az őrmester, készülve a parancs végrehajtására, az erdőbe kísérte az áldozatot. Kísérés közben egy csellengő zsidó munkaszolgálatos került útjukba. Az őrmester ezt a zsidót is magához rendelte, mindkettőjüket bevitte az erdőbe, ott cigarettával kínálta meg őket, egymás mellé ültette, s egy alkalmas pillanatban egy lövéssel mindkettőt lelőtte. Azt hitte, hogy mindkét zsidó meghalt. Hullájukat otthagya, s ment jelenteni a főhadnagynak, hogy a parancsot végrehajtotta, de nem egy, hanem két zsidót lőtt agyon. A főhadnagy helyeslőleg vette tudomásul a jelentést, de visszaküldte az őrmestert, hogy a hullákat ássa el. Az őrmester visszament, de csak Bethlen jogtanácsosnak a fiát, illetve hulláját találta ott, a másik eltűnt. Mint később értesült, a másik csak megsérült, magához tért, s később hazakerülve elmondotta a jogtanácsosnak, hogy fiát az őrmester agyonlőtte. A jogtanácsos gróf Bethlen útján interveniált, s így megindult a nyomozás. De mert másfél év után sem vezetett eredményre a nyomozás, nyilván újabb közbelépésre a főkapitányságot bízták meg

annak lefolytatásával.¹²²

Szélesi és 3 detektívje dolgozott az ügyben a vezérkari főnök széleskörű felhatalmazásával. Székhelyüket a Hadik kaszárnyában jelölték ki. Ott dolgoztak, míg a németek [1944.] március 19-én be nem jöttek. Szélesiéket a németek elhurcolták, a katonai ügyészség pedig, az addig őrizetbe vettekkel együtt visszaküldte a főkapitányságra, ahol azokat már Hain Péter vette át. Úgy tudom, valamennyi előállított szabadlábba került. [...]"

[ÁBTL 4.1. A-795. 33–54. Géppel írt tisztázat. A szövegben szereplő nevek aláhúzással szerepelnek.]

---

¹ Lásd Varga, 2009., Varga, 2010a., valamint Varga, 2010b.

² A teljesség igénye nélkül Juhász, 1986., Ránki, 1982., Ungváry, 2005.

³ A második világháború alatti állambiztonság kérdésköréhez lásd Haraszti, 2007., Kovács, 2009., és Hollós, 1971.

⁴ Demény, 1988.

⁵ Nemes, 1976. 341–342.

⁶ Pintér, 1979.

⁷ Az Országos Ifjúsági Bizottság megfigyeléséről szóló jelentések (1938. augusztus–szeptember) Vö. Beránné–Hollós, 1977. 254–257.

⁸ Sombor-Schweinitzer József rendőr főtanácsos jelentése a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben erősödő kommunista befolyásról nyert értesüléseiről. (Budapest, 1940. március 18.) Uo. 307–310.

⁹ Sipos, 1987. 78.

¹⁰ A Honvédezerkar főnökének átirata a belügyminiszterhez: összefoglaló tájékoztató a KMP ellen folytatott nyomozás eredményéről. (Budapest, 1940. június 28.) Közli: Beránné–Hollós, 311–313.

¹¹ A honvédelmi miniszter rendelete a hadüzemi személyzeti parancsnokok közreműködéséről a bűnvádi eljárás előkészítésében. (Budapest, 1942. június 16.) Uo. 295–298.

¹² Hollós, 1971. 354.

¹³ A nyomozásokról részletesen lásd Uo. 246–382.

¹⁴ ÁBTL 4.1. A-795. 11–14.

¹⁵ 1930. évi 60374. BM-körrendelet a m. kir. rendőrség és a m. kir. csendőrség területi és szolgálati viszonyának szabályozásáról. Budapest, 1930. év január 21-én. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1930.* 125–132.

¹⁶ Ujszászy István: Viszonyom és együttműködésem Keresztes-Fischer Ferencsel. Haraszti, 2007. 296–305.

¹⁷ 1939. évi II. t.c. A honvédelemről. *Magyar Törvénytár 1939. évi törvénycikkek, 1940.* 1–235. és 6–128.

¹⁸ 1941. évi 4850. ME. sz. rendelet a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendelkezések kezdő napjának és területi hatályának meghatározásáról, valamint a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egyének honvéd büntetőbíráskodás alá helyezéséről. Budapest, 1941. évi június 30-án. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1941.* 1839–1840.

¹⁹ A Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságának jelentése a belügyminiszterhez a vecsési és pestszentimrei kommunista mozgalom ellen a vezérkari főnökség 2. defenzív osztályával közösen folytatott nyomozás eredményéről. (Budapest, 1936. június 24.) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 236.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-43464. ÁBTL 3.1.9. V-80834. ÁBTL 3.1.9. V-98274. (Várkonyi János és Makány Imre vallomásai)

²¹ Ujszászy István: Vörös János vezérezredesről adatok. 206.

²² ÁBTL 4.1. A-417. 27.

²³ Uo. 28.

²⁴ A Budapesti I. Honvéd Hadtestparancsnokság kémelhárító osztálya ipari def. csoportjának utasításai 1941. március 11., április 29., május 21., július 3., november 15., november 18. Közli: Beránné–Hollós, 1977. 290–295.

²⁵ Ujszászy István: Az Államvédelmi Központ tagozódása, működése. Haraszti, 2007. 391–394., valamint lásd Nánási László írását a *Betekintő* jelen számában!

²⁶ Tervezet Államvédelmi Központ elnevezés alatt a Belügyminisztériumban működő külön szervezet

---

létesítéséről. (Budapest, 1942. június) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 377–379.

²⁷ Ujszászy István: Az Államvédelmi Központ tagozódása, működése. Haraszi, 2007. 392.

²⁸ Ujszászy István: Németbarát és fasiszta érzelmű magyar tisztek névjegyzéke Uo. 250–251., illetve Németbarát és nemzetiszocialista érzelmű tisztek a honvédségben. Haraszi, 2007. 422–423. A listák magukon viselik a keletkezésüknek körülményeit (fogságban írt feljegyzés), ezért a dokumentumokat erős forráskritikával kell kezelnünk.

²⁹ Ujszászy István: Az Államvédelmi Központ tagozódása, működése. Haraszi, 2007. 393.

³⁰ Ujszászy István: Az újvidéki méészárlások. Haraszi, 2007. 367.

³¹ Böll, 2001. 92–93.

³² A dokumentumok keletkezésének körülményeiről lásd Varga, 2009.

³³ A dokumentumban több olyan személyt említ Wayand, akik már a korábban közölt önvallomásrészletben is megjelentek. Ezen személyekről külön jegyzetet jelen forrásközléshez nem készítettem, a velük kapcsolatos életrajzi adatokat lásd a korábban hivatkozott írásaimban.

³⁴ Szentpétery György (1901–1978) hivatásos katonatiszt. 1924-től szolgált a honvédségnél, majd a HM VI/2. (hírszerző és kémelhárító) osztály beosztottjaként jelentős szerepet játszott az üzemi titkári hálózat felállításában. 1939 novemberétől 1940 novemberéig a 2. Vkf. osztály defenzív alosztályának vezetője. 1940-ben vezérkari századosként – saját kérelmére, felesége zsidó származása miatt – nyugállományba helyezték, majd a szolnoki és újverbászi cukorgyár igazgatója lett, ahol fedésben üzemi titkárként tevékenykedett. Vélelmezhetően a háború alatt kapcsolatot tartott fenn az ellenállással, mert 1945 után a nyugállományú ezredesi rendfokozattal az új katonai elhárítás, a Katona Politikai Osztály (KatPol) beosztottja, majd a HM miniszteri osztályfőnöke lett. 1950-1953 között internálták, majd az 1956-os forradalom után nyugatra távozott.

³⁵ Helyesen def, azaz defenzív alosztály, a Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztályának kémelhárításért felelős szerve.

³⁶ A kezdetben Soroksáron, majd az alagi csendőrlaktanya központtal 1940. március 27-től június 10-ig tartó nyílt nyomozás során 820 ember őrizetbe vételére került sor. A rendőri, csendőri, katonai szervek együttműködésén alapuló büntetőeljárásban a nyomozók felszámolták a szociáldemokrata mozgalomhoz köthető kommunista szervezeteket, valamint az ipari üzemekben található kommunista sejteket. Ez utóbbi szervezkedést Turai József nyomdász vezette. A Turai-vonalhoz több fiatal értelmiségi is csatlakozott, mint Donáth Ferenc, Ujhelyi Szilárd és az ifjú Losonczy György, akiket a nyomozás során szintén letartóztattak az állambiztonsági szervek beosztottjai. (Vö. Kövér, 1998. 81.) A különböző államvédelmi szervezetek sikeres akciója a későbbi közös nyomozások mintájául szolgált.

³⁷ Kulich Gyula (1914–1945) szabómunkás, szociáldemokrata politikus, illegális kommunista. 1936-tól szakszervezeti tag, 1937-ben a Budapest VIII. kerületi ifjúmunkás csoport egyik vezetője, 1938-tól az Országos Ifjúsági Bizottság (OIB) titkára. Az 1930-as évek végén kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba, majd hamarosan a megmaradt KMP itthoni szervezeteinek egyik vezetője lett. A szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének egyik hangadójaként nyíltan kiállt a kommunista párt követelése és a munkásegységfont mellett. A Felvidék visszacsatolása után – összeköttetést teremtve a szlovákiai kommunistákkal – irányítója és megszervezője lett a KMP-nek. 1940 márciusában az SZDP-n belül tevékenykedő illegális kommunista szervezkedésért letartóztatták és 8 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 végén a Vörös Hadsereg előretörése miatt a szegedi Csillag Börtönből Vácra, majd 1944 decemberében a dachau koncentrációs táborba hurcolták, ahol meggyilkolták.

³⁸ Országos Ifjúsági Bizottság (OIB) a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1929-1942 között működő ifjúsági vezető szerve. Az MSZDP vezetése által szorgalmazott ifjúsági szervezet az 1920-as évek kommunista ifjúsági mozgalmát (KIMSZ) szerette volna ellensúlyozni. A szociáldemokrata vezetőség akaratának ellenére azonban a szervezet tagjai, vezetői közül többen is a kommunista mozgalom különböző irányzataihoz („moszkoviták”, Weisshaus Aladár és Demény Pál hívei, baloldali kommunisták stb.) tartoztak. A baloldali egységfront gondolatát, valamint a harcos antifasiszta mozgalom működését tevélegesen is vállaló szervezetet 1936-tól kommunista ifjúsági vezetők (Ságvári Endre, Kulich Gyula) irányították, emiatt az MSZDP reformista vezetői többször feloszlatták. Az 1940-es évek kommunistaellenes nyomozási során a szervezet tagjait megtizedelték, majd 1942-ben a sorozatos lebukások miatt a hazai szociáldemokrácia vezetői végleg feloszlatták. Tagjai később a német- és náciellenes függetlenségi mozgalomhoz csatlakoztak, és részt vettek a fegyveres ellenállásban is.

³⁹ Juhász István (1902–1946) csendőr alhadnagy. Az agrárproletár származású Juhász 1922-től teljesített szolgálatot a csendőrségen. 1931-től szolgált a Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságán, ahol kezdetektől a baloldalelles előadócsoporthoz tartozott. 1939-től 1944 őszéig országos szinten de facto egyik irányítója volt a második világháború alatti kommunistaellenes nyomozásoknak. A PRO nyomozói 1945 tavaszán őrizetbe vették. Háborús és néppellenes bűncselekmények elkövetésének vádjával a Budapesti Népbíróság halálra ítélte és

---

kivégezte. Wayandéhoz hasonló önvallomása a csendőrség működéséről és a nyomozásokról az ÁBTL 3.1.9. V-142819 jelzet alatt található.

⁴⁰ Árbócz (Auguszt) János (1898–1981) csendőr ezredes. 1921-től teljesített szolgálatot a csendőrségen, ahol előbb a pécsi csendőriskola oktatója, majd a kaposvári szárny parancsnoka lett. 1936-tól a Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságán a nemzetiségi és intellektuális ügyek előadója, majd 1938-tól a törzsalosztály baloldali ügyeinek referense. 1939-ben irányítása alá tartozott a kommunisták, a szociáldemokraták és a szekták (2. alcsoport) ügyeivel foglalkozó nyomozócsoporthoz, valamint a cionisták (3. alcsoport) elleni nyomozásokat végző részleg is. 1940-ben csendőr őrnagyként az egyik parancsnoka volt az alagi kommunistaellenes nyomozásnak. Az 1942-ben lefolytatott Andrásy-laktanyai nyílt nyomozásnak már csak beosztott parancsnoka volt, majd a közellátási alcsoport vezetője és az ÁVK-hoz beosztott csendőrnemzetőrök összekötője lett. 1944. március végétől a csendőrnemzetőrök központ „B” (bűnügyi, köztörvényes bűncselekményeket felderítő) csoportjának vezetője, majd még ez év nyarán összekötő a német biztonsági szolgálatok és a csendőrségnyomozó központ között. A Szálasi-puccs időszakában fontos információkat szivároztatott ki a nyilas vezetésnek, így minden bizonnyal megbízhatóságának jeléül 1944. október 26-tól, ezredesi rendfokozattal a Büm VII. (közbiztonsági és igazgatási rendészeti) osztályán az „a” jelzésű közbiztonsági alosztály vezetőjének nevezték ki. 1945. augusztus 20-án az amerikai katonai nyomozók őrizetbe vették, és október 21-én kiadták a magyar hatóságnak. 1946-ban a Budapesti Népbíróság háborús bűncselekmények elkövetése miatt életfogytiglani kényszermunkára ítélte, amit a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1946. szeptember 17-én 15 évi börtönbüntetésre változtatott. 1960. április 1-jén szabadult, majd 1971-ig éjjeliőrként a 43. sz. Állami Építőipari Vállalatnál dolgozott. Halála előtt több beadványban kérte a magyar belügyi szerveket a büntetett előélet alóli mentesítésére, de erőfeszítéseit – kiváló munkahelyi minősítése és az állambiztonsági szervek által készített titkos környezettanulmányban szereplő pozitív jellemzése ellenére – nem koronázta siker.

⁴¹ Helyesen Németh Ferenc (–1945) dr., jogász, csendőr alezredes. A 2. Vkf, osztály defenzív alosztály K alcsoportjának megbízottjaként részt vett az alagi a felvidéki, a kárpátaljai, az észak-erdélyi és a délvidéki kommunistaellenes nyílt nyomozások irányításában. 1942 januárjától őrnagyi rendfokozattal a defenzív alosztály szabotázselhárító alcsoportjának parancsnoka lett, augusztus 1-jétől a Belügyminisztérium 20. (csendőrségi) osztályának referense, 1945-ben alezredes.

⁴² Dede Márton (1904–1995) csendőr tiszthelyettes (főtörzsőrmester). Csendőrnemzetőrként az 1930-as évektől vett részt a különböző politikai nyomozásokban. A második világháború alatt a baloldallelени csendőrnemzetőr alcsoport egyik meghatározó tagja volt, szinte valamennyi kommunistaellenes nyomozásban részt vett. Kíméletlen kihallgatási módszerei hamar hírhedtté tették a munkásmozgalomban. A nyilas puccsot követően átkerült a Nemzeti Számonkérés szervezete nyomozó osztályának katonai alosztályához. A háborút követően internálták, majd több éves börtönbüntetést kapott.

⁴³ A Wayand által többször is említett def-ügynökök valójában a honvédség tartalékos állományából behívott kémelhárító-közegek voltak, akik a 2. Vkf osztály kötelékében honvédellenőrként felügyelték az egyes nyomozásokat. Az ügynökök nem tévesztendőek össze a kémelhárítás által hálózati-operatív munkára beszerezett bizalmi személyekkel.

⁴⁴ Péter Gábor (születési neve Eisenberger Benjamin) (1906–1993) szabósegéd, illegális kommunista politikus, rendőr vezérőrnagy, majd államvédelmi altábornagy. Az 1920-as évek végén kapcsolódott be a magyarországi munkásmozgalomba és 1931-től tagja az illegális KMP-nek. 1940-ben – az alagi nyomozás során felderített Turai József-féle – kommunista szervezkedésben való részvétele miatt őrizetbe vették, és a Turai-per XII. rendű vádlottjaként 2 évre elítélték. Szabadulása után 1942-től illegálisba vonult. Tagja lett az 1943 nyarán létrehozott Békepárt vezetőségének. 1944 májusától – eredeti nevét Demény Pál tanácsára Péter Gáborra változtatva – részt vett az ellenállási mozgalomban, majd közreműködött a hazai kommunista mozgalmakat egyesítő 1944. október végi Rajk–Demény egyezmény létrehozásában. 1945 elején a moszkovita kommunista vezetők – elsősorban Rákosi Mátyás – instrukciói alapján irányítója lett a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának. 1945. február 13-án „baráti” őrizetbe vette Demény Pált, akinek a koncepció perében többek közt Wayand Tibor vallomásait is felhasználta egykori névadója ellen. Rákosi Mátyás közvetlen irányítása alatt a BM Államvédelmi Osztály, majd az Államvédelmi Hatóság első számú vezetője 1952 végéig. 1953. január 3-án letartóztatták és – a korábban általa rendezett koncepció per logikája alapján – életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. 1959-ben egyéni kérelem révén szabadult, nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

⁴⁵ Simon Jolán (1907–2000) Péter Gábor felesége az 1930-as évek illegális kommunista mozgalmában aktivista. Férje mellett részt vett az illegális pártmunkában, majd a második világháború után Rákosi Mátyás titkárnőjeként dolgozott.

⁴⁶ Schönherz Zoltán (1905–1942) elektromérnök, kommunista politikus. Egyetemista korában kapcsolódott be a

munkásmozgalomba, majd a Csehszlovákiában legálisan működő kommunista pártnak lett a tagja. 1934-től a Szlovákiai Ifjúsági Szövetség magyar csoportjának titkára. Az 1938-ban Magyarországhoz került Kassán maradt és szervezte az akkor már betiltott kommunista mozgalmat. Az 1940-es évek elejére országos szintű, népfrontjellegű szervezkedést hozott létre Kulich Gyulával, amely a kárpátaljai és az erdélyi területeken is megvetette a lábát. A pártszervezés nehézségei, valamint a sorozatos lebukások miatt többször járt Moszkvában. Szervezőmunkája eredményeképpen *Dolgozók Lapja* címmel Kassán illegális újságot jelentetett meg. Tagja lett a párt KB-jának és a féllégálisan működő Függetlenségi Bizottságnak, mely az antifasiszta és háborúellenes hazai erőket próbálta koncentrálni. Az ellenforradalmi rendszer állambiztonsági szervei éveken keresztül az első számú közellenséget látták benne, míg 1942. július 6-án letartóztatták. Kémkedés, hazaárulás és hűtlenség vádjával a Honvéd Vezérkar főnöke bírósága halálra ítélte és – több neves közéleti szereplő tiltakozása ellenére – 1942. október 9-én az ítéletet végrehajtották.

⁴⁷ Szekeres Sándor (születési nevén Salamon Dávid) (1906–1953) szabósegéd, kommunista politikus. 1930-tól tagja a legálisan politizáló Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CsKP). Részt vett a párt Kassán működő városi képviselőcsoportjának működésében. Az 1938-ban betiltott kommunista párt egyik illegális szervezője. 1939-től kapcsolatba került a Schönherz Zoltán vezette KMP-vel, majd 1941 elején a párt KB-jának lett a tagja. Konspirációs hibái miatt 1942-ben társai félreállították, majd a rendőrség 1943 őszén őrizetbe vette. 1944 januárjában a bíróság halálra ítélte, melyet több ellenzéki politikus tiltakozása miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre változtattak. 1944-ben Németországba deportálták, ahol a buchenwaldi koncentrációs tábor illegális szervezetének egyik vezetője lett. 1945-től az MKP apparátusában dolgozott, később a honvédségnél szolgált őrnagyként különböző beosztásokban. 1950-ben letartóztatták, 1952-ben rehabilitálták.

⁴⁸ Tényi Máttyás (1898–1954) detektív. A délvidéki Zsablyán született. 1918-ban részt vett az első világháború harcaiban, majd szakaszvezetőként szerelt le. A háború után jelentkezett az államrendőrség detektívtestületébe. Kezdetektől a budapesti főkapitányság politikai főcsoportjának baloldali alcsoportján dolgozott. Detektív gyakornoki, majd detektív rendfokozatban figyelő, felderítő szolgálatai révén részt vett a korszak minden jelentős baloldallelenezésében. A második világháború alatt Wayand Tibor első számú helyetteseként összekötő a kémelhárító szervek által irányított baloldallelenezésben. A német megszállást követően összekötő a német biztonsági szolgálatok és a BM VII/d. (államvédelmi) alosztály között. A háború után Kistarcsára internálták. A PRO később őrizetbe vette, ahol – állítólag Péter Gábor személyes utasítására – bosszúból – súlyosan bántalmazták, mivel Tényi a 30-as években előállított Pétert kényszervallatta. A Budapesti Népbíróság háborús bűncselekmények elkövetése miatt 15 évi börtönbüntetésre ítélte. A börtönben halt meg.

⁴⁹ Helyesen Ághy-Asbóth Zoltán (1896–1993) csendőr alezredes. 1916-tól vett részt az első világháborúban, majd a háború után csendőrtiszt lett. 1941–43 között az Ungvári (VIII/1.) Csendőrkerület nyomozó alosztályának vezetője, 1943–44-ben a Kassai (VIII.) Csendőrkerülethez tartozó máramarosszigeti osztály parancsnoka. A nyilas puccs után rövid ideig – tanácsadóként – a Fegyveres Nemzetbiztonsághoz vezényelték. A háború végén amerikai hadifogságba esett, majd nem tért haza. Neve 1966-ban felmerült a belügyi szervek kémkedéssel gyanúsítható személyeinek listáján. Milwaukee-ban (USA) halt meg.

⁵⁰ Helyesen Lovász Ferenc (1907) csendőr alhadnagy, beceneven Zsoké. 1940-től az Ungvári (VIII/1.) Csendőrkerület nyomozóalosztályának szolgálatvezető beosztottja. 1944. október végétől állandó szolgálatra a Nemzeti Számonkérés szervezet katonai nyomozó alosztályára vezényelték.

⁵¹ Valószínűleg dr. Rottmann Miklós jogászról, az ungvári kommunista szervezetek egyik vezetőjéről van szó.

⁵² Barsi Géza (1902–) detektív. 1924-től teljesített közrendvédelmi szolgálatot a rendőrségen. 1934-től előbb polgári ruhás rendőrként, később 1939-től detektívként lett tagja a politikai osztálynak. A Wayand-csoport egyik legmegbízhatóbb tagjának számított, szinte az összes baloldallelenezésben részt vett. 1945–1953 között volt ingatlanforgalmi ügynök, magánnyomozó, autóbuzskalauz és a Ganz gyárban segédmunkás, miután a BM államvédelmi szervei 1953-ban őrizetbe vették. A bíróság háborús bűncselekmények elkövetése miatt első fokon 15 évi fegyházbüntetésre ítélte, majd az ítéletet a másodfokú eljárás életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatta.

⁵³ A Felvidékre, majd Kárpátaljára történt magyar bevonulást követően a rendvédelmi szervek azonnal akcióba léptek a különböző baloldali és más, rendszerellenesnek tekintett politikai szervezetek felszámolásáért. A csendőrség és a rendőrség 1938 végétől kezdődően több hullámban próbálta felderíteni a korábban, Csehszlovákia területén legálisan működő kommunista egyesületeket. A különböző bizalmas, majd nyílt nyomozások egyik elágazása a kárpátaljai kommunista szervezetek likvidálására irányult. A vegyes etnikumú lakosság erős ellenérzése miatt Kárpátalján 1939 és 1944 között minden évben volt egy jelentősnek mondható nyílt nyomozás.

⁵⁴ A Budapesti Főkapitányság Államrendészeti Osztálya önálló hatáskörrel rendelkező szerv volt, mely a különböző rendszerellenes szervezetek tagjainak kiszűrése, ellenőrzése és felügyelete érdekében szorosan

együttműködött a Politikai Rendészeti Osztállyal. Az osztály tevékenysége kiterjedt – egyebek mellett – a rendőrhatalom felügyeletének (ref) ellenőrzésére és engedélyezte a különböző egyesületek és politikai szervezetek törvényben meghatározott működését.

⁵⁵ Helyesen az alosztályvezetőhöz. A szövegben előforduló defenzív osztály a korabeli elnevezése volt a tulajdonképpeni osztálystruktúrát alkotó elhárításnak, mely azonban önmagában sohasem volt osztályszintű szervezeti egysége az ellenforradalmi rendszer katonai állambiztonságának.

⁵⁶ Az előterjesztés Wayandról a következőket írja: „Tisztelettel van szerencsém ezért [a detektívek kiváló szolgálata miatt – V. K.] Nagyméltóságodnak megemlíteni, hogy dr. Wayand Tibor II. fiz.[etési] oszt.[ályú] detektív csoportvezető kitüntetésre érdemes. Nevezett volt ugyanis elsősorban az, aki lelkes odaadással, igen nagy ambícióval, minden melléktekintet nélkül, igen nagy eredménnyel fáradozott a cél érdekében. Az átlagot messze felülmúló szolgálat teljesítésével nagyban hozzájárult az eredmény eléréséhez és ahhoz, hogy a különböző közbiztonsági szervek között a jó egyetértés a nyomozás egész ideje alatt állandóan fennmaradt.” Vö. A honvédezerkar főnökének átírata a belügyminiszterhez, amelyben javasolja az alagi nyomozásban részt vett detektívek kitüntetését. (Budapest, 1940. június 28.) Beránné–Hollós, 1977. 313–314.

⁵⁷ Az 1941. június 29-től szeptember 20-ig tartó észak-erdélyi nyílt nyomozás során 1210 embert vettek őrizetbe, melyek közül 129 személyt a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága hűtlenség miatt ítélte el. A büntetőeljárást megelőző bizalmas nyomozás az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés során visszacsatolt országrészen, a magyar csapatok bevonulását követően azonnal megindult. A külön-külön rendőri és csendőri vonalon végzett előzetes felderítés adatai már 1941 tavaszán egy jelentős társadalmi bázissal rendelkező kiterjedt kommunista szervezkedés jeleire bukkant, de a katonai és belügyi vezetés – elsősorban propagandisztikus okok miatt – csak a Szovjetunió elleni háború megindítása után rendelte el a nyílt nyomozást. Az eljárás fényt derített a KMP kiterjedt szervezőmunkájára és az erdélyi kommunista szervezetek kapcsolatára a párt Központi Bizottságával.

⁵⁸ Kohn Hillel (1891–1972) dr., ügyvéd, kommunista politikus. Az 1930-as években kapcsolódott be a Romániai Kommunista Párt (RKP) munkájába. 1936–1940 között a párt erdélyi és bánáti titkárságának tagja. 1940. augusztusi második bécsi döntést követően a KMP észak-erdélyi tartományi bizottságának vezetője lett. 1941 júliusában letartóztatták és életfogytiglani börtönbüntetést kapott. Később a dachau és a buchenwaldi koncentrációs táborokba hurcolták. 1945 után az RKP kizárta soraiból, mivel a bukaresti pártvezetés azzal vádolta, hogy az 1943-as kolozsvári nagy kommunista-perben „magyar nacionalista magatartást” tanúsított. A párttagságának elismeréséért személyesen Rákosi Mátyás szállt síkra a román kommunista vezetéssel. 1946-tól a kolozsvári egyetem politikai gazdaságtani tanszékének professzora, haláláig tudományos munkásságot folytatott.

⁵⁹ Szirmai István (1906–1969) újságíró, kommunista politikus. 1929 és 1940 között az RKP erdélyi tartományi szervezetének vezető funkcionáriusa, majd 1941-től bekapcsolódott a magyarországi kommunista mozgalomba. 1942 őszétől a KMP, majd a Békepárt vezetőségi tagja. 1943 decemberében lebukott, és 15 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 októberében megszökött, és bekapcsolódott az újjáalakított Magyar Kommunista Párt (MKP) munkájába. Különböző pártfunkciókat töltött be, 1945–53 között parlamenti képviselő volt. 1953 januárjában koholt vádak alapján letartóztatták, elítélték, majd 1955-ben rehabilitálták. 1957-től a kádári „rendcsinálás” egyik befolyásos pártfunkcionáriusa, a párt propaganda és agitációs munkájának irányítója.

⁶⁰ Sem Demény Pál, sem Stolte István nem volt a Horthy-korszak államvédelmi apparátusának informátora. Wayand Deményről és Stoltéről szóló beszámolója a PRO és Péter Gábor instrukciói alapján készült, amelyet a besúgónak bélyegzett kommunista vezetők elleni büntetőeljárásokban kívántak felhasználni. Vö. Demény: i. m., 1988. 177–178. Demény és Stolte életrajzáról lásd Varga, 2010b.

⁶¹ A Sombor-Schweinitzer József főkapitány-helyettes aláírásával elkészített névsor 31 nevet tartalmazott. Vö. A budapesti főkapitányság politikai osztályának jelentése a belügyminiszterhez: internálási eljárást indítottak azok ellen, akik a nyilvántartás adatai szerint korábban kommunista tevékenységet folytattak. (Budapest, 1941. július 15.) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 325–327.

⁶² Rezi Károly (1909–1942) szövőmunkás, kommunista mozgalom. Az 1920-as években kapcsolódott be az újpesti szakszervezeti mozgalomba, 1931-től a KIMSZ, 1933-tól a KMP tagja. 1934-ben sztrájkban való részvétel miatt letartóztatták. Később az újpesti kommunista mozgalom vezetője, a KMP-hez lazán kapcsolódó baloldali csoportok egyik irányítója lett. Ellenezte a KMP 1936-os önfeloszlatását, ezért később a hivatalos párt vezetése frakciónak minősítette. Rezi Károly és – József Attila korábbi illegális felső kapcsolata – Andrásfi Gyula vezetésével dolgozó aktivisták részt vettek a függetlenségi mozgalom munkájában, a csoport tagjai közül többen érintettek az illegális KMP-vel. Rezi 1942. május 2-án letartóztatták, majd 3-án tisztázatlan körülmények között életét veszítette. Egyes források szerint a detektívek szándékosan lökték ki a főkapitányság épületének ablakából. Vö. Hollós, 1971. 348. Közvetve megerősíti ezt az 1944 nyár végén lefogott Földes László vallomása, aki szerint Wayand megfenyegette, hogy úgy jár, mint Rezi Károly, ha nem tesz beismerő vallomást. Vö. ÁBTL 3.1.9. V-135778. 110. A Budapesti Népbíróság Wayand Tibor ügyében keletkezett ítélete. 1946.

---

november. 14. (Földes László vallomása.)

⁶³ Wayand a besúgó személyét illetően alighanem téved, ugyanis Benisz Sámuel az 1930-as évek politikai rendőrségének egyik agent provocateur-je 1936-ban kivándorolt Amerikába. Benisz névéhez fűződik ugyanakkor a 30-as évek több kommunista pártmunkásának, köztük Péter Gábornak is az egyik lebukása.

⁶⁴ Bugár János (1911–1993) dr., szabó, jogász. Az 1920-as évek végén kapcsolódott be a szociáldemokrata szakszervezeti mozgalomba. 1932-ben tagja, később egyik titkára lett a KIMSZ-nek. 1937-ben letartóztatták. A 30-as évek végén – megtartva szociáldemokrata kötődéseit – az újpesti és a rákospalotai illegális kommunista mozgalomhoz tartozott. 1942. május 2-án a detektívek őrizetbe vették, és a sorozatos kényszervallatások hatására 4-én öngyilkosságot kísérelt meg. Később azonban csak 6 hónapos börtönbüntetést kapott. Szabadulását követően a rákospalotai SZDP Végrehajtó Bizottságának (VB) titkárává választották. 1944-ben behívták frontszolgálatra, ahonnan többedmagával átszökött a Vörös Hadsereghez. 1944 végén közreműködött a demokratikus hadsereg megszervezésében. 1945-től tagja az MKP-nek, különböző párt és állami tisztségek viselője. 1950-től a Budapesti Rendőr-főkapitányság osztályvezetője, később helyettes főkapitány. Az 1950–60-as években a könnyűiparban töltött be felelős pozíciókat.

⁶⁵ Bárd András (születési nevén Blau Ármin) (1900–1967) tisztviseelő, kommunista funkcionárius. 1918-tól tagja a KMP-nek, a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben harcolt. Az 1920-30-as években főleg az újpesti kommunista mozgalomban tevékenykedett. 1934–35-ben a KMP újpesti bizottságának tagja. A rendőrség többször előállította, rendszerellenes tevékenység miatt a bíróság elítélte. 1945-től tagja volt az MKP újpesti pártbizottságának, majd haláláig különböző pártfunkciókat látott el az MDP és az MSZMP központi apparátusában.

⁶⁶ Gács László (születési nevén Grünwald László) (1903–1968) szövmunkás, kommunista politikus. 1928-ban lépett be a KMP-be, 1931-től a párt titkárságának, 1941–43 között a KB-nek volt tagja. A 30-as években főleg Újpesten fejtett ki illegális tevékenységet, mely miatt többször őrizetbe vették és elítélték. A második világháború alatti nagy lebukások őt sem kerülték el, a Békepárt egyik szervezőjeként 1944-ben tízévi fegyházbüntetést kapott. 1945 után különböző pártfunkciókat látott el, majd 1951-ben hamis vádak alapján letartóztatták. 1956-os rehabilitálása után a Magyar Rádió elnöke, majd az OTP vezérigazgatója lett.

⁶⁷ Az újság 1942. február 1-jén jelent meg először a KMP illegális központi lapjaként, havonta 80-120 példányban. 1942 májusától 1944. szeptemberéig megjelenése – az újság kiadásáért felelős aktivisták letartóztatása miatt – szünetelt.

⁶⁸ Wayand Deménnel kapcsolatos megjegyzése nem fedi a valóságot, hisz az 1942-es letartóztatások nem a Demény Pál-féle szervezethez, hanem az újpesti Rezi-frakcióhoz voltak köthetők. A rendőrök információi elsősorban az újpesti illegális csoport tagjainak vallomásaiból származtak. Vö. Hollós: i. m. 346–351. Az egykori detektívfelügyelő Deményt a KMP tagjainak nagy lebukási hullámába mint informátort azért keverte bele, mert az önvallomás megírásakor már folyamatban volt a fogságban lévő kommunista vezető elleni per „bizonyítékainak” összegyűjtése. Vö. Demény, 1988. 175–184.

⁶⁹ Helyesen Fóty (Vetter) Ferenc (1899–1945) csendőr ezredes. 1941-ben a def kiküldöttjeként ellenőrizte az újvidéki kommunistaelenes nyomozásban részt vett detektíveket és csendőryomozókat. 1942-ben a 2. Vkf. osztály defenzív alosztály „K” alcsoportjának vezetője, később az ÁvK-hoz beosztott csendőryomozó csoport irányítója. 1943-ban eljárás indult az újvidéki mézszárlások kapcsán játszott szerepe miatt, és még az év folyamán nyugállományba helyezték. Szálasi Ferenc 1944 decemberében címzetes nyugállományú ezredessé léptette elő. 1945-ben öngyilkos lett.

⁷⁰ Bánki (Scheppel) László (1904–1950) dr., csendőr százados. A jogász végzettségű Bánki 1933-tól teljesített szolgálatot a csendőrségen. 1937-ben a gyulai szárny parancsnokhelyettese, 1938-ban a Szombathelyi (III.) Csendőrkerület oktatótiszteje volt. 1939-ben rahói századparancsnok, majd az ungvári csendőryomozó alosztály beosztottjai lett. 1942. január 1-től a 2. Vkf. osztály defenzív alosztály és a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának összekötő tisztje. A def szabotázselhárító csoportjának beosztottjaként 1942 márciusában vezetője lett a győri szabotázsügyben indult nyomozásnak. Májusban átvette az Andrassy-laktanyában indult nyomozás irányítását, amiért kormányzói kitüntetést kapott. 1942 végén a Kassai (VIII.) Csendőrkerület nyomozó alosztályának vezetője. 1944-ben az alosztállyal Ausztriába települt, majd 1945-ben szovjet fogságba esett. 1947-ben hazajött. 1950-ben az ÁVH letartóztatta, és háborús bűncselekmény elkövetésével gyanúsította meg. Az év végén halálra ítélték és kivégezték.

⁷¹ Ma Budapest, X. ker., Hungária körút 9–11. sz. alatti épületek.

⁷² Rózsa Ferenc (1906–1942) építészmérnök, kommunista vezető. 1924-ben kapcsolódott be a németországi munkásmozgalomba, majd 1931-ben hazatért és mérnökként tevékenykedett. 1932-től vett részt az illegális KMP munkájában. 1935-ben összekötő a KMP és a KIMSZ között, később vezető szerepet játszott a szociáldemokraták és kommunisták közötti egységfront-tárgyalásokban. 1938-tól az egyik újjászervezője lett a

KMP-nek, vezetésével a párt jelentékeny szervezeti bázisra tett szert. 1941 januárjában tagja lett a KB-nak, majd titkárságnak. Irányította a párt illegális sajtóját és a szociáldemokrata vezetőkkel folytatott tárgyalásokat 1941–42-ben. Jelentős befolyása volt az OIB munkájára. 1942. február 1-jétől szerkesztette a párt lapját, a *Szabad Népet*. 1942. június 1-jén elfogták, majd szűk két hét elteltével a sorozatos kényszervallatásokba behalt.

⁷³ Rózsa Ferenc halálának körülményeit a BM Politikai Nyomozó Főosztálya által 1959-ben lefolytatott vizsgálat során foglalták össze. (ÁBTL 4.1. A-803.) Az állambiztonsági háttéranyag szerint több csendőrnnyomozó és detektív vett részt a bántalmazásban, melynek következtében Rózsa seblázat kapott. A nyomozóparancsnokok utasítására ekkor a gyanúsítottat ún. hűtőfürdőbe helyezték, aki azonban hamarosan tüdőgyulladást kapott, majd kómába esett és meghalt. Az esetet jelentették a nyomozás vezetőinek, Árbócz Jánosnak és Bánki Lászlónak, akik Fóty Ferenc utasítására felkeresték a Gyáli úti (Szent László) Kórház boncolóorvosát, és tudtára adták, hogy „a boncolási jegyzőkönyv a verést, mint a halál okát semmilyen körülmények között ne tartalmazza.” Vö. ÁBTL 3. 1. 9. V-52261. 91. (Bánki László vallomása.)

⁷⁴ Helyesen Pál (Porgesz) Júlia (1917–) tisztviselő, kommunista aktivista. 1942-ben illegális kommunistaként lebukott. A bíróság 1954-ben 1 év 4 hónapra ítélte el Rózsa Ferencre vonatkozó terhelő vallomásának hamis vádja miatt. Az ítélet alól 1962-ben felmentették.

⁷⁵ Horváth Márton (eredetileg Schiller Marcell) (1906–1987) építészmérnök, kommunista politikus. 1931-ben lépett be a KMP-be, 1934-ben illegális szervezkedés miatt 5 évi börtönbüntetést kapott. Szabadulása után 1941–42 folyamán a párt nyomdájának egyik vezetője, a *Szabad Nép* munkatársa. Rózsa Ferenc megbízásából az egységfront kialakításának érdekében 1942 elején közvetlenül is tárgyalt a Szociáldemokrata Párt megbízottjaival. A KMP-t érintő nagy lebukások idején letartóztatták és 12 évi fegyházbüntetést kapott. 1944-ben kiszabadult, majd az illegális KMP KB-tagja lett. 1945–1954 között az MKP és az MDP különböző pártfunkcióit töltötte be. Sztálinista magatartása miatt 1956 után nem vették fel az MSZMP-be. Az 1960-as években a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Hunnia Filmstúdió vezetője volt.

⁷⁶ Rajk László (1909–1949) kommunista politikus, belügyminiszter. Magyar–francia szakos egyetemi hallgatóként kapcsolódott be az illegális munkásmozgalomba, 1931-ben tagja lett a KIMSZ-nek és a KMP-nek is. 1932-ben lebukott, majd 1933-ban a bíróság elítélte. Mivel nem folytathatta tovább a tanulmányait, az építőiparban helyezkedett el, ahol a KMP-hez tartozó építőmunkás frakció vezetője lett. Egyik irányítója és szervezője az 1935-ös építőmunkás sztrájknak. 1936-ban pártutasításra előbb Prágába, majd az év őszén Spanyolországba távozott, ahol a XIII. Nemzetközi Brigád magyar zászlóaljának párttitkára lett. Később megsebesült, majd a nemzetközies kivonása után Franciaországba internálták. 1941-ben németországi munkatáborba került, de innen sikerült megszöknie és Magyarországra jönnie. 1942-ben újra internálták, ezúttal a magyar hatóságok a kommunista tevékenysége miatt, de 1944 szeptemberében kiszabadult. Még ez év őszén az illegális KMP titkáráként részt vett a Magyar Front tárgyalásaiban a kormányzó küldöttével (Ujszászy–Rajk tárgyalás), valamint egységfrontot kötött az SZDP-vel (1944. október 10. Rajk–Szakasits egyezmény). A nyilas hatalomátvételt követően október végén egyik egyesítője lett a hazai kommunista mozgalomnak (Rajk–Demény egyezmény), majd a fegyveres ellenállás megszervezésében is részt vett. 1944. december közepén ismét lebukott, vizsgálati fogságát előbb a Margit körüti katonai fogházban, majd Sopronkőhidán, illetve Németországban töltötte. Hadbírósi tárgyalásán 1945. március 23-án testvére, Rajk Endre mentőtanúként kiállt öccse mellett, ezért nem végezték ki. 1945 májusában hazatért, ahol bekapcsolódott az MKP munkájába. Hamarosan a párt legfelső döntéshozó szerveinek a tagja, majd 1946–1948 között belügyminiszter lett. 1948 augusztusától 1949 áprilisáig külügyminiszter. Májusban letartóztatták, majd egy nagyszabású fiktív elemekre épülő koncepciók perben mint jugoszláv kémeket elítélték és 1949 végén kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

⁷⁷ Tömpe István (1909–1988) kárpitós, kommunista politikus. 1928-tól tagja a KMP-nek. Az 1930-as években nagyrészt Franciaországban tevékenykedett, majd 1937–39 között a spanyol polgárháborúban harcolt a nemzetközi brigádok zászlóalj-kommisszárijaként. 1939-ben Franciaországba internálták. 1941-ben hazajött és bekapcsolódott az illegális KMP munkájába. 1942-ben lebukott, de mivel a hatóságok nem tudtak jelentősebb szervezkedést rábizonyítani, ezért internálták. 1945–1956 között különböző állami és pártfeladatokat látott el. 1956 novemberétől a Fegyveres Erők Minisztériumának egyik vezetője, 1958-ig a belügyminiszter első helyettese lett. Irányítása alá tartozott – többek között – a megtorlásban kulcsszerepet játszó BM Politikai Nyomozó Főosztály is. 1958–62 földművelésügyi miniszter-helyettes, 1962–77 a Magyar Televízió elnöke, a forradalom leverésétől haláláig az MSZMP KB tagja.

⁷⁸ Kállai Gyula (1910–1996) újságíró, kommunista politikus, miniszter. 1931-től tagja a KMP-nek, az 1937-ben életre hívott Márciusi Front egyik kezdeményezője. 1939–1944 között – a KMP vezetésének utasítására – a *Népszava* munkatársa. Szervezője az 1942-ben megalakított Magyar Történelmi Emlékbizottságnak és az 1942. március 15-i tüntetésnek. Szoros kapcsolatokat tartott fenn a Szociáldemokrata Párttal és más baloldali szervezetek képviselőivel. Az 1944. március 19-i német bevonulást követően bujkált, majd szerepet vállalt a

Magyar Frontban. 1945–51 között különböző állami és pártfeladatokat látott el. 1951-ben hamis vádak alapján letartóztatták. 1954-ben rehabilitálták és ismét vezető párt- és állami funkciók birtokosa lett. Egyik politikai irányítója volt az 1956-os forradalmat követő megtorlásnak. 1957-től művelődési- és államminiszter, 1960–65-ig miniszterelnök-helyettes, 1967–71 között az országgyűlés elnöke, 1988-ig az MSZMP KB tagja.

⁷⁹ Helyesen Kovai Lőrinc (1912–1986) tanár, szociáldemokrata, majd kommunista író. Az 1930-as években kapcsolódott be a szociáldemokrata párt irodalmi-mozgalmi életébe. Több cikke jelent meg a *Népszavában*, melyek fogadtatása az erősen jobboldalivá váló közéletben kisebb botrányokat kavart. A baloldali újságíró csoport tagjaként vett részt a Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájában. A német megszállást követően letartóztatták, de a deportálást sikerült elkerülnie. 1945-től tagja a kommunista pártnak. 1949-ig a *Szabad Nép* munkatársa. Szocialista-realista jellegű regények szerzője, majd haláláig a pártállami irodalmi élet egyik alakja.

⁸⁰ Földes Ferenc (1910–1943) dr., kommunista filozófus, publicista. Külföldi egyetemeken tanult, majd 1932-ben bekapcsolódott a hazai munkásmozgalomba. Először az MSZDP, később a KIMSZ tagja lett. 1934-ben bebörtönözték. Szabadulása után széleskörű irodalmi és publicisztikai tevékenységet folytatott, írásait, filozófiai jellegű munkáit több külföldi lap is leközölte. 1938-ban a bolognai egyetem filozófiadoktora lett. 1941-től a *Népszava* munkatársa, írásai és szervezőmunkája egy németellenes antifasiszta egység megteremtésére irányultak. Az 1942-es lebukások idején őrizetbe vették, majd egy büntetőszázaddal a keleti frontra vitték, ahol életét vesztette.

⁸¹ Ferenczi Endre (1897–1964) csendőr alezredes. 1916-tól szolgált a Magyar Királyi Honvédségnél, majd az első világháborút követően a csendőrséghez került. A 30-as évek végén a 2. Vkf osztály defenzív alosztályán, később őrnagyi rendfokozattal a debreceni csendőrnnyomozó alosztály-parancsnokaként teljesített szolgálatot. 1943. január 1-jétől összekötő lett az ÁvK és a csendőrnnyomozó központ között. A második világháború végén nyugatra emigrált. Braziliában telepedett le.

⁸² Szakasits Árpád (1888–1965) kőfaragósegéd, szociáldemokrata politikus, kommunista vezető. 1903-tól vett részt a szociáldemokrata munkásmozgalomban, később az MSZDP társadalmi egyesületeiben és szakszervezeteiben vállalt különféle pozíciókat. 1909-től a *Népszava* munkatársa, állandó publicistája lett. 1918 novemberétől a Munkástanács, 1919 áprilisától a Budapesti Központi Forradalmi Munkás-és Katonatanács tagja. A Tanácsköztársaság leverését követően lapszerkesztő, 1920–24 között néhány hónapig a Kommün ideje alatt vállalt szerepért és „nemzetgyalázásért” börtönben volt. 1925-ben az MSZDP egyik vezetőjévé választották. 1938-tól az MSZDP főtitkára, 1940-től a *Népszava* főszerkesztője. 1941–42-ben a KMP-vel való együttműködés híve, a Magyar Történelmi Emlékbizottság tagja. 1942 augusztusában leváltották főtitkári pozíciójából. 1943-ban Kádár Jánossal tárgyalt az egységfront kialakításának esélyeiről, majd az 1944. márciusi német megszállást követően illegálitásban vonult. 1944 nyarán képviselte a szociáldemokratákat a Magyar Frontban, 1944 októberében szándéknyilatkozatot tett a két munkáspárt egyesüléséről (Rajk–Szakasits egyezmény). 1945-ben a Budapesti Nemzeti Bizottság elnöke, nemzetgyűlési képviselő, államminiszter és miniszterelnök-helyettes, az egyik legbefolyásosabb szociáldemokrata politikus. 1948-as pártegyesülés után az MDP elnöke, 1948–49 köztársasági elnök, majd 1950-ig az elnöki tanács elnöke. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1956-ban rehabilitálták, a forradalom leverését követően fellépett a kádári rendcsinálás érdekében. Haláláig különböző társadalmi és pártfunkciókat töltött be.

⁸³ Kudar Lajos (1895–1945) vitéz, csendőr ezredes. Részt vett az első világháborúban, majd 1923-ban a csendőrséghez került. Különböző beosztásokban dolgozott több vidéki csendőrnnyomozó alosztályánál. 1936-tól a Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságához került a baloldallelenni alcsoport vezetőjeként. 1939-ben kinevezték a központ nyomozó-alosztály parancsnokának, majd az átszervezést követően az államrendészeti előadócsoporthoz vezetőjének, mely pozícióhoz az összes csendőrségi hatáskörben lefolytatott politikai nyomozások központi irányítása tartozott. 1939-ben kapcsolatba került és tagja lett a Szent-Iványi Domokos vezette angolszászbarát politikai társaságnak. Kudar az uralkodó konzervatív elit számára abszolút megbízhatóságával tűnt ki, mivel elkötelezett antikommunista, ugyanakkor németellenes volt. Ujszászy István helyetteseként az 1942 nyarán felállított Államvédelmi Központ politikai rendészeti feladatainak központi koordinátora lett alezredesi rendfokozattal. 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás után is a helyén maradt, ezredessé előlépve, az ÁvK tényleges vezetőjeként segítette a németellenes ellenállási csoportokat. Részt vett a háborúból történő kiugrási tárgyalásokban, biztosította a Farago-féle fegyverszüneti delegáció moszkvai útját. Az 1944. októberi nyilas puccs után fokozottan kapcsolódott az ellenállásba és megakadályozott több zsidó védett ház evakuálását. A nyilas Nemzeti Számonkérés szervezete 1944. december elején őrizetbe vette. 1945. február 11-én a kitorész előtt néhány órával a Budai Várban meggyilkolták. 1992-ben a Magyar Köztársaság érdemeiért posztumusz altábornaggyá léptette elő.

⁸⁴ Mónus Illés (1886–1944) cipőfelsőrész-készítő, szociáldemokrata politikus és teoretikus. Tizenéves korában kapcsolódott be a munkásmozgalomba, 1908–1918 között a cipőfelsőrész-készítők szaklapjának szerkesztője,

1911-től a *Népszava* munkatársa. A Tanácsköztársaság idején a diktatúrát ellenzők csoportjának tagja. A Kommün leverését követően az MSZDP egyik újjászervezője. 1922–1939 között parlamenti képviselő, az MSZDP frakciójának titkára. 1927-től tagja a pártvezetőségnek. Több szociáldemokrata újságban fejtette ki álláspontját, publicisztikai teoretikus igényességgel megírt esszék voltak. Népfrontellenes politikai elgondolásait és reformista szocializmus-felfogását a korabeli magyar szociáldemokrácia vezetői nagyrészt osztották. Éles kommunistaellenessége, ugyanakkor harcos antifasizmusa az angol Munkáspárt (Labour Party) irányába orientálta a második világháború előestéjén. A német bevonulást követően mint ismert hazai antináci politikust őrizetbe vette a német biztonsági szolgálat. Később sikerült megszöknie, de a nyilas hatalomátvételt követően ismét elfogták és kivégezték

⁸⁵ Büchler József (1886–1958) betűszedőmunkás, tisztviselő, szociáldemokrata politikus. Ifjúmunkás korától tagja a szociáldemokrata mozgalomnak. 1908-ban sztrájkot szervezett Salgótarjánban, később különböző szakszervezeti tisztségeket vállalt. 1918-tól az MSZDP egyik titkára. Tanácsköztársaság alatti funkciója miatt 1920–22 között emigrációban élt. A 20-as években az MSZDP központi titkára, 1928-tól a fővárosi törvényhatósági bizottság szociáldemokrata frakciójának titkára. 1931–35 között országgyűlési képviselő, 1939-től a pártvezetés tagja. Következtesen antikommunista, az ún. jobboldali szociáldemokraták egyik vezetője volt. 1944-ben a németek letartóztatták, feleségét a nyilasok megölték, de neki sikerült megmenekülnie. 1945-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke, az 1948-as pártegyesülés ellen foglalt állás. 1950-ben hamis vád alapján letartóztatták, 1955-ben szabadlábra került. 1956-os forradalom idején részt vett az MSZDP újjászervezésében.

⁸⁶ Cser István Huba (1908–1947) detektívfelügyelő az 1930-as évektől volt tagja a politikai osztálynak. Kezdetől Hain Péter egyik bizalmasa volt, és szakmai, politikai téren az egyik legmegbízhatóbb emberének számított. Az 1944. március végén felállított Állambiztonsági Rendészet (ÁR) megalakulásakor az elsők közt emelte ki Hain Csere és a IV/1. (baloldali) alosztály vezetőjévé tette meg. Kíméletlen nyomozási módszerei, brutalitása nevét hírhedtté tették, ezért Hain bukása után leváltották. Később 1944. október végétől újra a baloldallelles ügyekért felelős alosztály vezetője lett, majd 1945-ben amerikai hadifogságba esett. Kiadatása után a népbíróság 1946-ban háborús bűncselekmények elkövetése miatt halálra ítélte, majd 1947-ben kivégezték.

⁸⁷ Helyesen báró Miske Jenőné (1894–) született Allison–Walters, Mary angol származású tanítónő, magyarcserevei és reicheggi báró Miske–Gerstenberger Jenő müncheni és isztambuli magyar főkonzul felesége. A brit hírszerzés ankarai futáraként több titkos dokumentumot juttatott el a hazai németellenes politikusoknak. A kiválóan működő német hírszerzés – Bartalis Kálmán vezérkari őrnagy isztambuli katonai attasé tájékoztatása alapján – figyelemmel kísérte a futár szerepét betöltő báróné mozgását. Egy def-hálózathoz tartozó újságíró nő segítségével 1942 májusában lebuktatott bárónénál talált iratok és bizalmas dokumentációk alapján a katonai elhárítás őrizetbe vette, majd a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága kémkedésért perbe fogta és halálra ítélte. Konzervatív politikai körök (Bethlen István volt miniszterelnök, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Ullein-Reviczky Antal diplomata, a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője) közbenjárására azonban ítéletét életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták, majd cserefogolyként Angliába távozhatott. Vö. Haraszti, 2007. 550, 587. Egyes kortársi visszaemlékezések szerint a bárónét az 1945-ös visszatérése után a szovjet katonai szervek őrizetbe vették, majd szabadulása után Angliába visszatérve halt meg. Vö. Szegedy, 1996. 11.

⁸⁸ 1942. május 1-jétől július végéig tartó nyílt nyomozás során az állambiztonság kb. 600 embert vett őrizetbe és teljesen felszámolta a KMP közép-és felső funkcionáriusi gárdáját, valamint megbénította a Központi Bizottság szervezőmunkáját. Az Andrassy-laktanyában lezajlott nyomozás után a rendőrség és a csendőrség újra külön-külön végezte nyomozásait.

⁸⁹ Az Államvédelmi Központ (Ávk) hivatalosan 1942. július 1-jén, de facto 1942. július 12-én a Belügyminisztérium központi épületének III. emeletén kezdte meg a működését. Vö. Haraszti, 2007. 391–394. és Tervezet Államvédelmi Központ elnevezés alatt a Belügyminisztériumban működő külön szervezet létesítéséről. (Budapest, 1942. június) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 377–379., valamint lásd Nánási László írását a *Betekintő* jelen számában.

⁹⁰ Helyesen Hollósy-Kuthy Lajos (1885–), nemes gertenyesi, rendőr főkapitányhelyettes, 1940–1944 között a kolozsvári rendőrkapitányság vezetője.

⁹¹ Fekete Pál (1901–1944) csendőr alezredes. A második világháború alatt a Kolozsvári (IX.) Csendőrkerület nyomozóalosztályának vezetője. 1944 szeptemberében a betörő szovjet-román csapatokkal történt harcérrintkezés során életét vesztette.

⁹² Garzuly József vezérkari őrnagy a 2. Vkf. osztály defenzív alosztályának jugoszláv arcvonaláért felelős vezetője.

⁹³ Svetozar Markovic (–1942) szerb származású kommunista partizánparancsnok. Jugoszlávia német megszállását követően (1941. április) mint a bánáti kommunista szervezet vezetője fegyveres ellenállási

mozgalmat szervezett a Jugoszlávia Kommunista Pártjának (JKP) kötelékében. A vezetése alá tartozó alakulatok a klasszikus gerillaharcmodort nélkülöző kedvezőtlen terepadottságokból kifolyólag diverzionális (romboló) szabotázscelemekényeket hajtottak végre magyar és német katonák, csendőrrjárőrök ellen. A csoportra nehezedő katonai és csendőri hajtóvadászat miatt az egység több tagja Újvidékre húzódott be. Besúgás alapján, 1942 végén tűzharcban elfogták és kivégezték.

⁹⁴ A csoport magját az 1938-ban felállított ún. nyilas ellenes detektívcsoporthoz alkotta, melyet kifejezetten a nyilas aktivisták megfigyelésére és mozgalmuk felderítésére hoztak létre. Később az egység Sombor-Schweinitzer József megbízásából több kényes természetű, a szélsőjobb oldali és németbarát köröket érintő bizalmas feladatot is elvégzett, emellett esetenként a baloldallelenni felderítőmunkából is kivette a részét. A különítmény névadója Szélesi Jenő (1896–) detektívfelügyelő volt.

⁹⁵ „Pista” alias Skolnyik József (1906–1993) cipésmunkás, felvidéki kommunista politikus. 1924-ben lépett be Csehszlovákia Kommunista Pártjába (CsKP), 1936-tól a párt országos vezetésének lett tagja, majd az ország feldarabolását követően illegalitásba vonult és 1939-ben a Szovjetunióba távozott. 1940 nyár végén kapott megbízást a Komintern Végrehajtó Bizottságától a KMP újjászervezésére. A szervezőmunkát Schönherz Zoltánnal, valamint Szekeres Sándorral végezte, melynek során 1941-ben létrehozott KB és titkárság tagja lett. 1942 decemberében a rendőrség elfogta és a bíróság 15 évi szabadságvesztésre ítélte. 1945-ben – ezúttal a Rákosi Máttyás instrukcióit követő PRO munkatársai – őrizetbe vették az „illegalitásban kifejtett pártellenes magatartása” miatt. Hamis vádak alapján elítélték, majd 1956-ban rehabilitálták. A forradalom leverését követő kádári konszolidáció jegyében a párt vezetése kárpótlásként az MSZMP székesfehérvári politikai bizottságának tagságát ajánlotta fel, melyet nyugdíjazásáig töltött be.

⁹⁶ Palotás Ferenc (1913–) csendőr törzsrörmester. 1940-től nyomozóként részt vett szinte az összes baloldallelennes csendőrségi felderítőmunkában. A német megszállás után indult csillaghegyi nyomozás keretében tagja volt annak a rendőri-csendőri nyomozócsoportnak, amelyik 1944. július 27-én elfogta és megölte Ságvári Endrét. Az 1956-os forradalom leverése után indított csendőrperek egyikében háborús bűncselekmény elkövetése miatt halálra, majd életfogytig tartó kényszermunkára ítélte a katonai bíróság.

⁹⁷ Antal János (1907–1943) kommunista író a hatóságok 1937-ben 6 éves fegyházbüntetésre ítélték, 1942-ben büntetőszázaddal a keleti frontra vitték, ahol életét vesztette.

⁹⁸ Cselényi (Czimmer, Zimmer) Antal (1903–) detektív. Az 1930-as évek végén lett tagja a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának. Kezdetből a baloldallelenni csoportban teljesített szolgálatot. Pozícióját a német megszállás után alakult Állambiztonsági Rendészeten is megtartotta, ahol a baloldallelenni akciókat vezető Cser István közvetlen munkatársa lett. Kényszervallatásai és brutális kihallgatási módszerei hírhedtté tették nevét. 1944. július 27-én részt vett Ságvári Endre elfogásában, a halálos lövést ő adta le. A háború után nyugatra emigrált.

⁹⁹ Kovács István (Rosner Jenő) (1911–) legendás volt arról, hogy bármilyen fizikai kényszer alkalmazása ellenére sem mondott semmit a detektíveknek. Első, 1934-ben bekövetkezett lebukása után még a nevét sem volt hajlandó elárulni az őt vallató rendőröknek, ezért kapta tőlük az „Anonymus” nevet.

¹⁰⁰ Szabados Béla (1911–) detektív.

¹⁰¹ Tonhauser Pál (1909–1984) bányász, felvidéki kommunista politikus. Az 1930-as években kapcsolódott be a csehszlovákiai kommunista mozgalomba, majd az 1940-es évek elején részt vett a felvidéki szlovák és magyar kommunista szervezetek újjáalakításában. 1942 őszén a KB tagjának választották, majd a KMP Felvidéki Titkárságának vezetője lett. Szervezőmunkája nemcsak a visszacsatolt területekre, de a Tiso-féle Szlovákiára és a német megszállás alatt álló Cseh–Morva Protektorátus területére is kiterjedt. A második soroksári nyomozás során 1943. szeptemberében letartóztatták, majd 1944. januárjában a Vkf bírósága halálra ítélte. Az ítélet ellen több neves ellenzéki politikus tiltakozott, ezért Tonhauser büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre változtatták. 1945-től Csehszlovákiában – az országos politikától mellőzve – különböző pártfunkciókat töltött be.

¹⁰² Az Államvédelmi Központ elvi irányításával lefolytatott első soroksári nyomozás 1943. április 23-tól 1943. július 30-ig tartott. A nyomozás során 241 főt vettek őrizetbe, melyek közül 176 fő felett a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága hűtlenség miatt ítélték. Vö. A Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának összefoglaló jelentése a belügyminiszterhez a Deák-mozgalomról. (Budapest, 1943. augusztus 6.) Közli: Beránné-Hollós, 1977. 392–393. Tonhauser Pált a Békepárt felszámolására irányuló második soroksári nyomozás során 1943. szeptember 7-én vették őrizetbe.

¹⁰³ Bakonyi István (1905–) csendőr százados. 1942-től a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság baloldallelenni előadócsoportjának vezetője, majd 1944. novemberétől a politikai előadócsoporthoz irányítását összefogó A (államrendészeti) csoport vezetője. Állambiztonsági jelentés szerint a háború után nyugatra távozott.

¹⁰⁴ Deák György (1918–1968) gimnáziumi tanár, magántisztviselő. 1939–42 között több ifjúsági csoportot és

---

szemináriumot szervezett a marxizmus oktatása céljából. 1942-ben Mayer Arnolddal kommunista jellegű illegális szervezkedésbe kezdett, amit az államvédelem 1943 tavaszán felszámolt. Deákot előbb halálra, majd életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte a katonai bíróság. 1944-ben a Komáromi Csillag erődből Dachaubába, majd Buchenwaldba szállították. 1946-ban az MKP Ifjúsági Titkárságának munkatársa, később a Magyar Petróleumipari Vállalat üzemi bizottságának elnöke, a 60-as években a MaFilm Tudományos és Oktatási Filmstúdió vezetője.

¹⁰⁵ Mayer Arnold (1906–1944) gyorsírótanár. 1941-től tagja a textil munkások szakszervezetének. A 30-as évek végén került kapcsolatba a Demény Pál vezette illegális „tanulókörök”-kel, majd 1942-ben – eltávolodva mentorától – Deák Györggyel kezdeményezője és vezetője lett egy fegyveres felkelésre készülő kommunista szervezkedésnek. 1943-ban letartóztatták. A katonai bíróság először halálra, majd életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítélte. 1944-ben Németországba deportálták, a fogságban vesztette életét.

¹⁰⁶ Takács Pál György (1911–) detektív. A 30-as évek végén lett tagja a politikai osztálynak. Több bal-és jobboldalelles nyomozásban is részt vett. Tagja az Állambiztonsági Rendészetnek. A háború után internálták, majd kovácsként és raktárosként dolgozott.

¹⁰⁷ Bencze László (1909–) detektív. A 30-as évektől dolgozott a politikai osztályon. Egyaránt részt vett bal-, illetve jobboldalelles nyomozásokban. Szolgálatot teljesített az Állambiztonsági Rendészetben. A háború után internálták.

¹⁰⁸ Wayand Deményre vonatkozó terhelő adatai tökéletesen beleillettek az egykori illegális kommunista vezető elleni 1946-os per forgatókönyvébe. Demény Pál és szűkebb szervezeti köre 1942 nyarán több megbeszélést tartott az esetleges egyesülésről a Deák György és Mayer Arnold vezette illegális kommunista csoporttal. Deákék azonban ideológiai és taktikai nézeteltérések miatt később szakítottak a Demény-féle „tanulókörök”-kel és tudatosan próbáltak – különösebb eredmény nélkül – szorosabb összeköttetéseket létesíteni a deményistákat frakciósnak és rendőrségi provokátoroknak minősítő KMP-vel. A sorozatos lefogásokat követően a mozgalom tagjai Deményre és társaira vallottak, mivel az volt a meggyőződésük, hogy deményék buktatták le őket. A Deák–Mayer-mozgalom egyik vezető aktivistájának, Bajai Ferencnek a Demény-ügy kapcsán 1945-ben a PRO-n felvett jegyzőkönyve úgy állítja be Demény Pált, mintha a volt elvtársuk a politikai rendőrség besúgója lett volna. A helyzetet bonyolítja, hogy deményék valóban kapcsolatban álltak néhány detektívvvel – köztük Wayanddal –, akiket azonban pont Demény Pál és néhány társa korrumpált annak érdekében, hogy szervezetük továbbra is intakt maradjon. Minderről Deákék is tudtak, ezért vélelmük Demény állítólagos provokátorságáról az 1945 utáni PRO-nak kapóra jött. Ugyanezt a „tényt” a rendőrség oldaláról Wayandnak kellett vallomásai során „bizonyítania”. Vö. Demény, 1988. 121–123. A Deák-féle szervezkedés tagjainak lebukásához egy a mozgalomba beépített fedett csendőrnnyomozó és az 1941-es észak-erdélyi nyomozás során őrizetbe vett B-527-es fedőszámmal beszerzett csendőrségi besúgó járult hozzá. Vö. Hollós, 1971. 370–371.

¹⁰⁹ A Deák–Mayer vezette kommunista szervezkedés ideológiai-stratégiai megfontolásai nem egyeztek a hivatalos KMP „független, szabad demokratikus Magyarországot” hirdető elképzeléseivel. A mozgalom a korábbi évek szektás kommunista (bolsevik) gondolatvilágát követte, és szélsőbaloldali radikalizmusa egy proletárforradalom azonnali megvalósítására irányult. A második világháborút követő magyarországi egypártrendszer vezetői, a csoport eszmei függetlensége, „ideológiai hibái” miatt meglehetősen ambivalens módon viselkedtek a szervezkedés tagjaihoz. A mozgalom vezetőinek életrajzai az MSZMP hivatalos párttörténeti-felfogását tükröző 1972-es kiadványban nem szerepelnek. Vö. Vass, 1972.

¹¹⁰ Helyesen Ferenczy László (1898–1946), vitéz, patakfalvi, csendőr alezredes. 1921-ben lépett be a csendőrséghez, 1934-től a gyulai szárny parancsnoka lett. 1938 novemberében a Debreceni (VI.) Csendőrkerület nyomozóosztály parancsnoka. 1940–42 között a Kolozsvári (IX.) Csendőrkerület nyomozóosztály vezetője, majd 1942 nyarán a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságához került mint az „A” (államrendészeti) előadócsoporth, később a törzsosztály parancsnoka. A német megszállást követően összekötő tiszt lett az Adolf Eichmann-féle különítmény és a csendőrség között. Közvetlen felelősség terheli az 1944-es deportálásokért. A Lakatos-kormány idején részt vett a még el nem hurcolt zsidók gettóba tömörítéséért, majd a nyilas puccsot követően Szálasi Ferenc kinevezte zsidóügyi kormánybiztossá. Emellett 1944 novemberétől a csendőrnnyomozó központ parancsnoki tisztségét is betöltötte. A második világháborút követően amerikai hadifogságba esett. 1945 végén kiadták, a Népbíróság 1946-ban háborús bűncselekmények elkövetéséért halálra ítélte és kivégezte.

¹¹¹ Helyesen Honvéd Vezérkar főnökének bírósága.

¹¹² ÁBTL 2.8.1. 1796. Gyöngyösi Nándor, dr. 1919-óta volt tagja a KMP-nek, és egyes levéltári források szerint 1922 és 1924 között a csehszlovák állam részére folytatott kémtevékenységet, ezért 1934-ben 12 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1946-ban az Újságíró Szövetség főtitkára, a Szabad Nép szerkesztője, 1957-ben a II. kerületi pártbizottság, illetve II. kerületi tanács végrehajtó bizottsági tagja.

¹¹³ A KMP feloszlásának és a Békepárt megalakulásának körülményeiről lásd Huszár, 2001. 55–57.

¹¹⁴ A második soroksári nyomozás 1943. szeptember 7-e és december közepe között zajlott le. A csendőrség az elvi irányításban azonban már nem játszott olyan komoly szerepet, mint korábban, mivel a nyomozás vezetője Sombor-Schweinitzer József volt. Vö. Haraszti, 2007. 298.

¹¹⁵ A dokumentum túloldalán megcsillagozva a következő, kézzel írt szöveg olvasható: „Bachert most Pataki László”. A Wayand önvallomását instruáló nyomozó hatóság (PRO) által lejegyzett szövegrész Pataki Lászlóra (1908) vonatkozik, aki az 1920-as évek közepén Romániában kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba. 1941-től Budapesten részt vett az ellenállási csoportok munkájában, 1943-ban a Békepárt nyomdai apparátusát vezette. Lebukását követően a katonai bíróság először halálra, majd – több politikai tiltakozásának hatására – életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. 1944-ben a dachauai koncentrációs táborba hurcolták, 1945-től különböző állami és pártfeladatokat bíztak rá.

¹¹⁶ Kun László (1909–) csendőr százados. 1944 decemberében a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságán a törzsalosztály vezetője.

¹¹⁷ Fadgyas László (1917–) csendőr főhadnagy. 1942-től a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság baloldali előadócsoportjának helyettes parancsnoka. 1944 decemberében a csendőrnemzeti központ köztörvényes bűncselekmények nyomozásával foglalkozó „B” (bűnügyi) előadócsoportjának vezetője.

¹¹⁸ Csonti Szabó János (1917–) csendőr főhadnagy. Különböző csendőrnemzeti alosztályoknál teljesített szolgálatot a 30-as évek végétől, majd a 40-es évek elején a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság baloldali alcsoportjához került. 1942-ben a Szovjetunióban megszálló feladatokat ellátó 101-es védelmi század szakasparancsnoka. 1943-ban a Budapesti (I.) Csendőrkerület nyomozó alosztályának helyettes vezetője. 1944 végén a Nemzeti Számonkérés szervezetéhez vezényelték. A háború végén szovjet hadifogságba esett, ahol 1947-ben a katonai törvényszék a partizánelhárító feladatokban való részvétele miatt 25 év javító-munkatáborra ítélte. 1955-ben tért haza. 1959 januárjában a BM Politikai Nyomozó Főosztályának munkatársai a Raskó László néven élő Csontit őrizetbe vették. A korábbi kommunistaellenes nyomozásokban való részvétele miatt ügyét a bíróság elkülönítve tárgyalta, és először 12 évet kapott, de ítéletét jogerősen később 3 évre mérsékeltek.

¹¹⁹ Helyesen *casus* (latin) ok, eset, ügy.

¹²⁰ Babos József (1892–) dr., hadbíró ezredes az 1920-as években a folyami erők ügyészeként kezdte pályafutását. 1940-ben Szombathelyi Ferenc altábornagy mellett a VIII. hadtest, majd a Kárpát-csoport parancsnokságán volt ügyész a Vkf. beosztottjaként. 1942. január 1-jétől felállított Honvéd Vezérkar főnökének bíróságát vezette, és részt vett a délvidéki mézárások ügyében keletkezett statáriális bírósági ítéletek meghozatalában. Annak ellenére, hogy a bíróság és személy szerint Babos is érintett volt a délvidéki események során hozott ítéletekben, a politikai vezetés és a vezérkar főnöke ragaszkodott, hogy a felelősségre vont katonák ügyében lefolytatott bírósági tárgyalás vezetője legyen. Később – az elítéltek szabadlábra helyezését, valamint a tisztikar szélsőjobboldali nyomását követően – a német megszállás után nyugdíjazták. Csatlakozott a Bajcsy-Zsilinszky Endre nevével fémjelzett ellenállási mozgalomhoz. 1945 áprilisában a PRO őrizetbe vette, és több perben (pl. Jány-per) tanúként hallgatta ki. Vizsgálati fogsága idején megbetegedett, és amikor a Népbírók Országos Tanácsa bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezte, 1946 júliusában a kórházból ismeretlen helyre távozott. Távollétében 1948. december 12-én a Budapesti Népbírók 15 évi szabadságvesztésre ítélte.

¹²¹ Helyesen: munkaszolgálatos zászlóalj, esetleg büntető munkásszázad.

¹²² 1942 nyarán a keleti fronton harcoló 2. magyar hadsereg egyik munkaszolgálatos zászlóaljában szolgáló Kurucz János tizedes részint saját elhatározásából, részint előljárói utasításra több zsidó munkaszolgálatost gyilkolt meg. Az egyik áldozata azonban sebesülten megmenekült és – Bethlen István segítségével – 1943-ban feljelentést tett a Honvéd Vezérkar főnökének bíróságánál. A Babos József hadbíró ezredes vezette eljárást Jány Gusztáv vezérezredes hadseregparancsnok többször is megnehezítette, mígnem Szombathelyi Ferenc vezérezredes a Honvéd vezérkar főnöke utasítást adott Kurucz őrizetbe vételére és Budapestre szállítására. Jány viszont őrizet nélkül indította útba a tizedest, aki ezt kihasználva megszökött. Az ügyben a nyilas keretlegénység és a németbarát tisztok felelőssége is felmerült, de a büntetőeljárás e tekintetben a katonai szervek ellenállásán holtpontra jutott, ezért a belpolitikai helyzetet is érintő nyomozást 1944 januárjában a Szeles-detektívcsoporthoz vette át. Vö. ÁBTL 3.1.9. V-117091/1.

Források

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

1796 Gyöngyösi Nándorné, dr.

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-43464.

V-52261.

V-80834.

V-98274.

V-117091/1.

V-135778.

V-142819.

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-417.

A-803.

A-795.

Nyomtatásban megjelent források

Beránné–Hollós, 1977.

Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség történetéből 1920–1944.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

Magyar Törvénytár 1939. évi törvénycikkek, 1940.

Magyar Törvénytár 1939. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin Társulat, 1940.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1930.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1930. Hatvannegyedik Folyam. Budapest, Franklin Társulat, 1930.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1941.

Magyarországi Rendeleték Tára. Hetvenötödik Folyam. Budapest, Franklin Társulat, 1941.

Hivatkozott irodalom

Böll, 2001.

-
- Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. In Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában.* Okváth Imre (szerk.) Budapest, Történeti Hivatal, 2001.
- Demény, 1988.
Demény Pál: *A párt foglya voltam.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1988.
- Haraszti, 2007.
Haraszti György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó, 2007.
- Hollós, 1971.
Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF 2.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.
- Huszár, 2001.
Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1912–1956. 1 kötet.* Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2001.
- Juhász, 1986.
Juhász Gyula: *A háború és Magyarország 1938–1945.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- Kovács, 2009.
Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról 1932–1943.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2009.
- Kövér, 1998.
Kövér György: *Losonczy Géza 1917–1957.* Budapest, 1956-os Intézet, 1998.
- Nemes, 1976.
Nemes Dezső (szerk.): *A magyar forradalmi munkásmozgalom története.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976. 1. kötet
- Pintér, 1979.
Pintér István: *A KMP újjászervezése és a népfrontpolitika, 1938–1941.* <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1979-04/historia-1979-04-kmp> (Utolsó letöltés: 2010. szeptember 11.)
- Ránki, 1982.

-
- Ránki György: *A második világháború története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1982.
- Sipos, 1987.
Sipos Péter: A legális munkásmozgalom a Horthy–rendszerben. In *Egy letűnt korszakról (1919–1945)*. Sánta Ilona (szerk.) Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.
- Szegedy, 1996.
Szegedy Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz I–II*. 2. kötet. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996.
- Ungváry, 2005.
Ungváry Krisztián: *Magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- Varga, 2009.
Varga Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor önvallomásában. *Betekintő*, 2009/1. http://www.betekinto.hu/2009_1_varga_k (Utolsó letöltés: 2011. május 5.)
- Varga, 2010a.
Varga Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában. *Betekintő*, 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_varga_k (Utolsó letöltés: 2011. május 5.),
- Varga, 2010b.
Varga Krisztián: A harmincas évek politikai rendőrsége Wayand Tibor önvallomásában. *Betekintő*, 2010/4. http://www.betekinto.hu/2010_4_varga_k (Utolsó letöltés: 2011. május 5.)
- Vass, 1972.
Vass Henrik (szerk.): *Munkásmozgalom-történeti Lexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972.